

KRZYSZTOF R. PROKOP

WIADOMOŚCI O POLSKO-LITEWSKO-RUSKIEJ
HIERARCHII KOŚCIELNEJ
Z DIARIUSZY KAROLA STANISŁAWA
I MICHAŁA KAZIMIERZA RADZIWIŁŁÓW
ORAZ JÓZEFA JULIANA SAPIEHY
I ANTONIEGO SEBASTIANA DEMBOWSKIEGO*

Staropolskie diariusze od dawna wzbudzają zainteresowanie nie tylko historyków, bowiem dostarczają one bogatego materiału do opisu różnych aspektów życia ówczesnych mieszkańców Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Niegdyś już na łamach „Biuletynu Biblioteki Jagiellońskiej” piszący te słowa poświęcił uwagę XVI-wiecznym diariuszom jako źródłu informacji o hierarchii kościelnej państwa polsko-litewskiego doby Złotego Wieku¹. Pozostając w tym nurcie autor obecnej publikacji

---

* W obecnej publikacji zastosowano w przypisach następujące skróty bibliograficzne: Dola (I) → K. Dola, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych metropolii i diecezji polskich obrządku rzymskokatolickiego do czasów współczesnych*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego, t. 2, cz. 2, Poznań – Warszawa 1979, s. 255–303; Dola (II) → K. Dola, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych eparchii polskich obrządku grecko-unickiego od unii brzeskiej (1596) do roku 1945*, [w:] tamże, s. 304–311; Jakubowski/Solarczyk → W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła rzymsko-katolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku*, Warszawa – Olsztyn 2011; Nitecki → P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000²; PSB → *Polski słownik biograficzny*, t. 1–48 →, Kraków – Warszawa 1935–2013 →; Szostkiewicz → Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, [w:] *Sacrum Poloniae Millenium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne*, t. 1, Rzym 1954, s. 391–608; UDR → *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 1–11, Wrocław – Kórnik 1985–2007 →.

¹ K.R. Prokop, *Staropolskie diariusze z XVI stulecia jako źródło informacji do dziejów hierarchii kościelnej państwa polsko-litewskiego doby Złotego Wieku*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 60 (2010), s. 47–83. Zob. również tak samo opartą na XVI-wiecznych diariuszach publikację: W. Urban, *Daty życia niektórych osób z XVI w. związanych z Krakowem. Przyczynki źródłowo-biograficzne*, „Biuletyn Biblioteki

przedkłada czytelnikom zainteresowanym problematyką wspólnot konfesyjnych, istniejących w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, analogicznego charakteru świadectwa zaczerpnięte tym razem z czterech XVIII-wiecznych diariuszy (dla porządku należy odnotować, że najstarszy z nich za *terminus a quo* ma jeszcze rok 1689), które – w odróżnieniu od tamtych XVI-wiecznych – nie były dotychczas publikowane. W trakcie kwerend wynotowane zostały z nich stosowne wpisy odnoszące się w pierwszej kolejności do zagadnienia obsady ówczesnych stolic biskupich na ziemiach polsko-litewsko-ruskich, a obok nich inne godne (w subiektywnym odczuciu wydawcy) wprowadzenia do obiegu naukowego zapiski na temat różnych momentów z *curriculum vitae* członków ówczesnego krajowego episkopatu. Jakkolwiek zwłaszcza te drugie mogą z punktu widzenia kogoś niezwiązanego z badaniami nad odnośną problematyką wydać się niekiedy mało istotne, to jednak w zamyśle wydawcy mają one stanowić kolejny krok na drodze ku opracowaniu w przyszłości rzetelnego w warstwie faktografii słownika biograficznego biskupów diecezji polskich doby nowożytnej, na co obecnie – właśnie ze względu na wciąż słabe rozpoznanie zachowanej podstawy źródłowej – wydaje się zbyt wcześnie.

Wymienieni już w samym tytule obecnej publikacji autorzy uwzględnionych diariuszy to w każdym jednym przypadku osoby reprezentujące ówczesne elity Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zważywszy, o jak eksponowane postaci chodzi, nie ma potrzeby – jak to zwykło się czynić w przypadku wydawania świadectw pamiętnikarskich mało znanych autorów – poświęcać uwagi we wprowadzeniu zagadnieniom ich drogi życiowej. Wystarczy poprzestać na przypomnieniu, że Karol Stanisław Radziwiłł (1669–1719), siostrzeniec króla Jana III Sobieskiego, to podkanclerzy (1690–1698) i kanclerz wielki litewski (1698–1719)², gdy z kolei jego syn Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762) doszedł do godności wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego (1744–1762)³. Dwaj pozostali to przedstawiciele z kolei stanu duchownego, jakkolwiek Józef Julian Sapieha (1708–1754), biskup koadiutor wileński i referendarz wielki litewski (1737–1754), na kapłaństwo zdecydował się dość wcześnie⁴, natomiast Antoni Sebastian Dembowski (1682–1763), ordynariusz – kolejno – płocki (1737–1752) i wrocławski (1752–1763), uczynił tak dopiero po owdowieniu (z małżeństwa z Salomeą

Jagiellońskiej” 41 (1991), s. 81–100 [przedruk w: *Et haec facienda, et illa non omittenda. Profesor Waclaw Urban w swych dziełach wybranych*, pod red. A. Kądzieli, W. Kowalskiego, J. Muszyńskiej i Z. Pietrzyka, Warszawa 2012, s. 699–716].

² A. Rachuba, *Radziwiłł Karol Stanisław herbu Trąby (1669–1719), kanclerz wielki litewski, ordynat nieświeski*, [w:] PSB, t. 30, s. 240–248. Także: *Wileński słownik biograficzny*, pod red. H. Dubowika i L.J. Malinowskiego, Bydgoszcz 2008², s. 418; J. Flisiński, *Biała na Podlasiu. Dzieje miasta i okolicy do 1795 r. (Dzieje Białej Podlaskiej. Monografia, t. 1)*, Biała Podlaska 2009, s. 107–116.

³ H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Radziwiłł Michał Kazimierz zwany Rybeńko herbu Trąby (1702–1762), hetman wielki litewski, wojewoda wileński, ordynat nieświeski i ołycki*, [w:] PSB, t. 30, s. 299–306. Także *Wileński słownik biograficzny*, s. 419–420; J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 129–133.

⁴ Z. Zielińska, *Sapieha Józef Julian herbu Lis (1708–1754), biskup koadiutor wileński, referendarz wielki duchowny litewski*, [w:] PSB, t. 35, s. 24–27. Także V. Petkus, *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius 2002, wg indeksu (zwl. s. 855–856); *Wileński słownik biograficzny*, s. 463.

z Rupniewskich *vel* Rupniowskich doczekał się potomstwa, pośród którego był później-
szy ordynariusz kamieniecki Jan Mikołaj Dembowski, a również i on sam miał za ro-
dzonych braci dwóch biskupów – Mikołaja i Jana Dembowskich), wcześniej natomiast
piastując urzędy regensa (regensa) kancelarii koronnej (do 1730 roku) i referendarza
wielkiego koronnego (1730–1735)⁵. We wszystkich czterech przypadkach mamy zatem
do czynienia z pierwszoplanowymi postaciami ówczesnej Rzeczypospolitej Obojga Na-
rodów, stąd może dziwić, że ich diariusze jak dotychczas nie doczekały się opublikowa-
nia, co nie najlepiej świadczy o kondycji rodzimego edytorstwa źródeł historycznych.
Nieprawdziwe byłoby wszakże twierdzenie, że chodzi o zabytki piśmiennictwa bada-
czom w zupełności nieznane – przeciwnie, sięgano do nich niejednokrotnie, wszakże nie
zaowocowało to choćby częściowymi wydaniem⁶.

Obecna edycja zasadniczo nie stanowi próby zmierzenia się z owym niewątpliwym
mankamentem, jakim jawi się pozostawanie tych diariuszy w rękopisach, bowiem inne
jest w niej rozłożenie akcentów. Sam dany zabytek jako konkretny przejaw spuścizny
piśmienniczej po minionych generacjach, wymagający – w przypadku krytycznego wy-
dania – precyzyjnego opisu, dotarcia do wszystkich istniejących kopii i ich skolacjo-
nowania, dalej rozpoznania okoliczności, w jakich powstawał, tudzież przyczyn, dla
których podjęto jego spisywanie, wreszcie też przypatrzenia się horyzontom intelektu-
alnym autora, jawi się w perspektywie niniejszej publikacji czymś drugoplanowym. Na
pierwszy plan wysuwają się owe dotyczące ściśle wybranych zagadnień zapiski, dostar-
czające wiedzy o istotnych momentach z biografii członków ówczesnego episkopatu
katolickiego z ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Ponieważ pochodzą nie tylko
od współczesnych wydarzeniom świadków, ale zarazem od osób, które znajdowały się
na samych szczytach hierarchii społecznej i bez trudu mogły zyskać dostęp do wiary-
godnych wiadomości na temat rozgrywających się w kraju wydarzeń, można zakładać,
że podawane tam fakty odpowiadają rzeczywistości. W zapiskach informujących jed-
nym zdaniem, że w danym dniu (czy tym bardziej miesiącu) zmarła konkretna osoba,
nie za bardzo zresztą jest «przestrzeń» na konfabulację, której ewentualnie można by
spodziewać się przy epickiego charakteru relacjach, obfitszych w warstwie narracyjnej.

⁵ W. Konopczyński, *Dembowski Antoni Sebastian herbu Jelita (1682–1763), biskup kujawski*, [w:] PSB, t. 5, s. 83–85; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski, biskup włocławski i pomorski. Sylwetka z czasów saskich*, Warszawa 1953.

⁶ M. Nagielski, *Diariusze radziwiłłowskie w zbiorach Działu VI Archiwum Radziwiłłowskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych*, [w:] *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 13, pod red. M. Kuleckiego, Warszawa 2001, s. 35–50; R. Jankowski, *Diariusze w tzw. Archiwum Warszawskim Radziwiłłów*, [w:] *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, t. 1, pod red. W. Chorążyczewskiego i in., Toruń 2005, s. 45–85. Zob. również B. Królikowski, *Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze*, Lublin 2000. Nadto *Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne*, wyd. M. Brzezina, Warszawa 1998; K.S. Radziwiłł, *Diariusz peregrynacji europejskiej (1684–1687)*, wyd. A. Kucharski, Toruń 2011 (zwł. s. 19 i tamże przyp. 55–56); A. Kucharski, *Doświadczenia przyszłego starosty człuchowskiego i kanclerza wielkiego litewskiego Karola Stanisława Radziwiłła z młodzieńczej peregrynacji po Europie (1684–1687)*, „Zapiski Historyczne” 73 (2008), z. 4, s. 7–45.

Co więcej, dwaj autorzy spożytkowanych poniżej diariuszy sami byli (jak już sygnalizowano) biskupami, która to okoliczność nie tylko pozwala przyjąć *a priori*, że w temacie spraw kościelnych posiadali należyte rozeznanie (wszak to oni współtworzyli ową rzeczywistość) i w konsekwencji wiedzieli, o czym piszą, ale też sam «etos» piastowanej przez nich godności wymagał wystrzegania się nieprawdy, czy tym bardziej świadomego posługiwania się kłamstwem, choć – rzecz oczywista – historii znane są przypadki hierarchów nie do końca na to zważających.

Konsekwencją wyżej zasygnalizowanego podejścia wydawcy jest ograniczenie opisu każdego spośród uwzględnionych zabytków od strony formalnej do niezbędnego minimum, przy koncentracji na aspekcie wartości poznawczej prezentowanych świadectw źródłowych i – w ścisłym powiązaniu z powyższym – ich wiarygodności. Narzędziem ku temu jest aparat przypisów, w których wskazano, jak zawarta w danej zapisce informacja ma się do istniejącego stanu badań i dotychczasowej wiedzy w odnośnym temacie. Już w tym wszakże miejscu, niejako uprzedzając lekturę przez czytelnika owych wybranych zapisek, należy stwierdzić, iż dzięki obecnej publikacji zostaje wprowadzonych do obiegu naukowego niemało istotnych w perspektywie dziejów polsko-litewsko-ruskiej hierarchii kościelnej końca XVII w. i dwóch pierwszy tercji kolejnego stulecia (schyłek panowania Jana III Sobieskiego oraz rządy Augusta II i Augusta III Wettynów) informacji, których na próżno poszukiwać we wcześniejszych wydawnictwach.

Co się tyczy sposobu zaprezentowania materiału, dokonano tego w układzie chronologicznym, wszakże z przyporządkowaniem do każdego z diariuszy z osobna. Poniżej czytelnik znajdzie zatem cztery zakomponowane w identyczny sposób «bloki», gdzie na początku, w zwięzłej nocie, zawarto podstawowe informacje o danym zabytku, a po tym uszeregowane wedle kolejności wpisów, odpowiadającej następstwu wydarzeń, wybrane świadectwa. Dopelniono je wskazaniem na paginację, gdzie w rękopisie odnośny wpis widnieje, natomiast wszystkie elementy komentarza pomieszczono w przypisach, które w konsekwencji są cokolwiek bardziej rozbudowane. Nie silono się wszakże na odnotowywanie tam wszelkiej literatury przedmiotu, mogącej coś wnosić do tematu, która to okoliczność dodatkowo przemawia za postulowanym krytycznym wydaniem każdego z owych zabytków z osobna, gdzie też nie powinno zabraknąć tego rodzaju możliwie kompletnego przeglądu bibliograficznego.

I. DIARIUSZ KAROLA STANISŁAWA RADZIWIŁŁA

Według inwentarzowego opisu rękopis diariusza K.S. Radziwiłła⁷ to „księga o wymiarach 225 mm × 345 mm × 40 mm, oprawna w skórę, wyrwana z oprawy. Większość kart luźna, dodatkowa karta 73a; na końcu jedna karta niezapisana i jedna karta luźna, też niezapisana. Na wewnętrznej stronie okładki ekslibris biblioteki radziwiłłowskiej w Nieświeżu. W księdza jedna ręka. Stan zachowania dobry. Daty: 1 V 1689–29 XII

⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej cyt.: AGAD], Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VI – Diariusze, sygn. II-79.

1718. Język: polski, łaciński. Kart 139⁷⁸. Ogląd zabytku z autopsji pozwala uściślić, iż chodzi o kodeks liczący kart paginowanych 138 oraz dwie nieliczbowane (wymiar kart to około 22 cm na 34,5 cm), w twardej oprawie z brązowej skóry, niemal pozbawionej zdobień. Wewnątrz, na wyklejce oprawy, znajduje się ekslibris (o wymiarach 10,5 cm na 15 cm) z herbem Radziwiłłów oraz nadrukiem: *Ex Bibliotheca Radivilliana Ducali Nesvisiensi*. Poszczególne składki są zszyte, lecz dziś oderwane od grzbietu. Papier mocno pożółkły, na nim atrament pierwotnie czarny, obecnie jednak w różnym stopniu wyblakły i przybierający rozmaite odcienie brązu. W obrębie całego tomu pismo jednej ręki, dość wyraźne i nie sprawiające prawie żadnych trudności przy odczycie.

Zapiski są tu zazwyczaj lapidarne, jedno- lub kilkuwierszowe, obok których jednak zdarzają się obszerniejsze wpisy, niekiedy układające się w całe ciągi dotyczące konkretnego wydarzenia (przykład w owym względzie mogą stanowić zamieszczone poniżej informacje na temat kongregacji bazylikańskiej na przełomie sierpnia i września 1709 roku w należącej do K.S. Radziwiłła Białej Podlaskiej, zwanej wtedy Białą Radziwiłłowską). Współczesny tytuł rękopisu, brzmiący: *Zebranie dni z kalendarzów notowanych własną ręką i pracą Jaśnie Oświeconego xiążęcia Jmci Karola Stanisława Radziwiłła, podkanclerzego, a potem kanclerza wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, z których można się informować o czasach rezydencji Jego Xiążęcej Mości y swoiey własney, tudziesz [sic!] o seymach, drogach ustawicznych, co w którym miesiącu poczta przyniosła, y o śmierci niektórych znaczniejszych panów*, widnieje na karcie 1r, na której też zaczynają się zapiski – począwszy od dnia 1 V 1689 roku, gdy z kolei ostatnia zanotowana informacja odnosi się do daty 29 XII 1718 roku⁹. Jak wskazuje jeden spośród elementów owego rozbudowanego tytułu diariusza, mianowicie „co w którym miesiącu poczta przyniosła”, znajdują się w nim również wypisy z ówczesnej prasy ulotnej, dziś nie zawsze zachowanej (a w każdym razie nie w komplecie), przez to tym cenniejsze. Wiele zapisek odnosi się do genealogii i w ogólności propopografii ówczesnych elit Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹⁰, a wszystko to ukazane zostało na tle losów politycznych wkraczającego w okres pogłębiającego się kryzysu państwa polsko-litewskiego¹¹.

⁸ AGAD, Pracownia Naukowa, sygn. III/6 – Inwentarz zespołu akt «Archiwum Warszawskie Radziwiłłów. Dział VI: Diariusze z lat 1613–1770[1807] i b.d.», oprac. R. J a n k o w s k i, Warszawa 2003 (wydruk komputerowy), s. 53, nr 32.

⁹ Zob. również B. Królikowski, *Wśród Sarmatów. Radziwiłłowie i pamiętnikarze*, s. 71–74; M. N a g i e l s k i, *Diariusze radziwiłłowskie...*, s. 35.

¹⁰ Przykładowo: 9 V 1689 „odprawił się pogrzeb w Nieświeżu śp. xiążęcia Jmci Jerzego Radziwiłła, podczaszego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, solenny, w kościele OO. Societatis [Jesu]” (k. 1r); 26 I 1690 „umarł Jmć pan Ogiński, kanclerz wielki Wielkiego Xięstwa Litewskiego, pod Wilnem” (k. 2v); 29 I 1690 „odprawowało się wesele Jmci pana Gniewosza, kasztelanica czechowskiego, z Jeymością panną Korniactówną” (j.w.); 5 II 1690 „odprawowało się wesele Jeymości panny Cetnerowny, starościanki lwowskiej, z Jmć panem Rzewuskim, starostą chełmskim” (j.w.); 14 V 1690 „było wesele panny Szumowskiej z panem Orzechowskim, kalwinem” (k. 3v); 21 V 1690 „było wesele xiążęcia Jmci marszałka wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego z Jeymością panną markiezką de Bethunes” (j.w.); 23 IX 1691 „u Panien Brygidek brzeskich oblekła się Jeymość panna Gosiewska, starościanka koszańska” (k. 8r).

¹¹ Np. 15 IX 1697 „odprawiła się koronacja księcia saskiego w Krakowie. Koronował xiądz biskup kujawski” (k. 27v; dalej, na k. 28r, o uroczystym wjeździe nowego króla Augusta II do Warszawy w dniu

* * *

- **wrzesień 1691** • W tym miesiącu Jmć xiądz Bogusław LESZCZYŃSKI, biskup łucki, mało co chorując, w Wielkiej Polsce zmarł¹². [k. 8 r]
- **listopad 1691** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Bonawentura] MADALIŃSKI, biskup kuiawski¹³, y Jmć pan [Jan] Olszowski, kasztelan brzeziński¹⁴, *desierunt vivere*. [k. 8v]
- **20 VII 1693** • Jmć xiądz [Kazimierz Jan] OPALIŃSKI, biskup chełmiński¹⁵, *fatis cessit*. [k. 12r]
- **18 IV 1694** • Jmć xiądz [Konstanty Kazimierz] BRZOSTOWSKI, biskup wileński, publicznie sam naprzód *pontificaliter* ubrany u ołtarza, a potem przez kaznodzieję z ambony, Jmć pana wojewodę wileńskiego [Kazimierza Jana Sapiechę], hetmana wielkiego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, *horrendo exemplo* exkommunikował¹⁶. [k. 14v]
- **czerwiec 1694** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Kazimierz] SZCZUKA, biskup chełmiński¹⁷, Jmć pan [Franciszek] Jordan, kasztelan woicki¹⁸, Jmć pan [Mikołaj] Przerębski¹⁹, kasztelan sądecki, *ad immortalitatem* przenieśli się. [k. 14v]

12 I 1698 roku). Z kolei na k. 67r o koronacji Stanisława Leszczyńskiego na króla Polski przez arcybiskupa lwowskiego K.J. Zielińskiego, w obecności na tym akcie szwedzkiego monarchy Karola XII.

¹² Szostkiewicz, s. 498; Dola (I), s. 280, nr 33; Nitecki, kol. 245 („† 8 IX 1691”); K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec – Ostróg 2001, s. 124–125. Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2] – *Tablice*, Warszawa 1959, tabl. 119; Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

¹³ Szostkiewicz, s. 509; Dola (I), s. 300, nr 52; Nitecki, kol. 275 („† 11 XI 1691”). Także W. Müller, *Madaliński (Madaleński, Magdaliński) Bonawentura (Dobrogost) herbu Laryssa (ok. 1620–1691), biskup płocki, następnie włocławski*, [w:] PSB, t. 19, s. 108–109 („zmarł 11 XI 1691”); Jakubowski/Solarczyk, s. 149.

¹⁴ UDR, t. 2, z. 2, s. 24, nr 31 („[ostatnia wzmianka] 1 X 1691”); por. tamże, nr 32 (nominacja kolejnego kasztelana brzezińskiego w dniu „11 V 1690, uzyskana zapewne na skutek mylnej informacji o śmierci J. Olszowskiego; powtórna nominacja 8 XI 1691”).

¹⁵ Szostkiewicz, s. 527; Dola (I), s. 260, nr 40; Nitecki, kol. 322 („† 21 VII 1693”). Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 113; E. Piśczcz, *Opaliński Kazimierz Jan z Bnina herbu Łódzia (1639–1693), biskup chełmiński*, [w:] PSB, t. 24, s. 85–87 (zwł. s. 87: „zmarł w Turowie w wyniku ataku apopleksji między 19 a 22 VII 1693; został pochowany 11 VIII tr. w Łąkach w krypcie grobowej w kościele (obecnie nie istnieje)”); Jakubowski/Solarczyk, s. 141.

¹⁶ Zob. A. Rachuba, *Sapiecha Kazimierz Jan Paweł (czasem Jan Kazimierz) herbu Lis (ok. 1642–1720), wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, [w:] PSB, t. 35, s. 37–48 (zwł. s. 41: „biskup Brzostowski 18 IV 1694 obłożył Sapiechę interdyktem”). Także J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. 3 – *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1916, s. 265; V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 477; *Wileński słownik biograficzny*, s. 463.

¹⁷ Szostkiewicz, s. 563; Dola (I), s. 260, nr 41; Nitecki, kol. 427 („† 30 VI 1694”). Także R. Kawecki, *Szczuka (Szczuka) Kazimierz Jan herbu Grabie (1622–1694), opat paradyski, biskup chełmiński*, [w:] PSB, t. 47, s. 458–462 (zwł. s. 461: „zmarł 30 VI 1694 w Chełmnie”); Jakubowski/Solarczyk, s. 141.

¹⁸ UDR, t. 4, z. 2, s. 133, nr 587 („† 1 VI 1694”).

¹⁹ UDR, t. 4, z. 2, s. 121, nr 505 („† ok. 20 III 1694”); por. tamże, nr 506 (nominacja kolejnego kasztelana sądeckiego nastąpiła 20 VIII 1694). Także J. Byliński, *Przerębski (Przerembski) Mikołaj herbu Nowina (ok. 1618–1694), starosta tuszyński, poseł na sejmy, kasztelan sądecki*, [w:] PSB, t. 28, s. 762–764

- **marzec 1695** • Tego miesiąca wyprawili się w drogę do nieśmiertelności: naprzód, przy dziecięciu, xiężna Jeymość Ludowika Karolina Radziwiłłówna, xiężna neuburska²⁰, Jmć xiądz [Kazimierz] PAC, biskup żmudzki²¹, [Jan Karol] Opaliński, poznański²², [Feliks (Szczęsny)] Paris²³, lubelski, [Franciszek] Koryciński, braclawski²⁴, kasztelanowie. [k. 17r]
- **grudzień 1695** • Tegoż miesiąca, tj. 12. [= *grudnia*], kreował Ojciec Święty *Innocentius* Dwunasty kardynałów dwunastu, między którymi nominował y oycza Królowey Jeymości [Marii Kazimiery], pana markiza Derkina [= d'Arquien]²⁵. [k. 19r]
- **październik 1696** • W tymże miesiącu Jmć xiądz [Stanisław Jacek] ŚWIECICKI, biskup chełmski, nominat chełmiński, po confirmacyą biskupstwa, miasto Rzymu, do Nieba się pospieszył²⁶. [k. 23r]
- **maj 1697** • Tegoż miesiąca Jmć xiądz [Jan Stanisław] ZBASKI, biskup warmiński²⁷, Jmć pan [Michał] Warszycki, woyewoda sandomierski²⁸, Jmć pan [Bogusław Aleksander] Unichowski, woyewoda trocki²⁹, miasto elekcyi nowego króla, obrali sobie żywot nieśmiertelny. [k. 25v]

(zwl. s. 764: „zmarł w roku 1694, na krótko przed 20 VIII, na co wskazuje wystawiona tegoż dnia nominacja na kasztelana sądeckiego dla Michała Czernego”).

²⁰ W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 79; T. W a s i l e w s k i, *Ludwika z Radziwiłłów Karolina (1667–1695), margrabina brandenburska, księżna neuburska*, [w:] PSB, t. 18, s. 110–112 (zwl. s. 112: „zmarła 23 III 1695 w Brzegu wskutek nieszczęśliwego połogu, wraz z nowo narodzonym synem”).

²¹ Szostkiewicz, s. 528; Dola (I), s. 281, nr 26 („zm. 1692/95”); Nitecki, kol. 329 („† ok. 1695”). Także A. R a c h u b a, *Pac Kazimierz herbu Gozdawa (zm. 1695), biskup żmudzki*, [w:] PSB, t. 24, s. 706–707 („zmarł w Olsiadach na Żmudzi w roku 1695”); V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 844. Por. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 265 (pod datą 28 IX 1695).

²² UDR, t. 1, z. 2, s. 118, nr 760 („† 26 III 1695”). Także W. D w o r z a c z e k, *Opaliński Jan Karol herbu Łódzia (1642–1695), kasztelan poznański*, [w:] PSB, t. 18, s. 85 („zm. 26 III 1695”).

²³ UDR, t. 4, z. 4, s. 25, nr 76 („† przed 2 IV 1695”). Także J. D z i e g i e l e w s k i, *Parys Feliks (Szczęsny) Zygmunt herbu Prawdzic (zm. 1695), starosta czerski, kasztelan lubelski*, [w:] PSB, t. 25, s. 231–232 („zmarł przed 2 IV 1695”).

²⁴ Por. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, t. 1, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846, s. 285 (*Braclawscy kasztelanowie*).

²⁵ Promocja kardynalska markiza Henryka de Lagrange d'Arquien miała miejsce 12 XII 1695, przy czym jako swój *titulus* otrzymał on diakonię *S. Nicolai in Carcere Tuliano* (zob. *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 5 – 1667–1730, ed. R. Ritzler & P. Seffrin, Patavii 1952, s. 20, nr 12).

²⁶ Szostkiewicz, s. 567; Dola (I), s. 258, nr 32; Nitecki, kol. 440 („† X 1696”). Także Jakubowski/Solarczyk, s. 56, 141; P. M a z u r, *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, Chełm 2012, s. 59–60.

²⁷ Szostkiewicz, s. 595; Dola (I), s. 295, nr 33; Nitecki, kol. 511 („† 21 V 1697”); *Poczet biskupów warmińskich*, pod red. S. A c h r e m c z y k a, Olsztyn 2008, s. 294. Także Jakubowski/Solarczyk, s. 198.

²⁸ UDR, t. 4, z. 3, s. 125, nr 969 („† 10 V 1697 w Częstochowie”).

²⁹ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2 – *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod red. A. R a c h u b y, Warszawa 2009, s. 230, nr 1438 („† 22 V 1697”).

- **marzec 1698** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Jan Stanisław] WITWICKI, biskup poznański³⁰, y Jmć pan [Aleksander] Woyna, kasztelan nowogrodzki³¹, *cessere fatis*. Nominatem został na biskupstwo Jmć xiądz [Mikołaj] ŚWIĘCICKI, biskup kijowski³², zaś kasztelanem nowogrodzkim Jmć pan [Stefan] Alexandrowicz, marszałek grodzieński³³. [k. 29r]
- **maj 1698** • W tym miesiącu Jmć xiądz [Konstanty Samuel] LIPSKI, arcybiskup lwowski³⁴, *vixit*, po którym nominatem został Jmć xiądz [Konstanty Józef] ZIELIŃSKI, sufragan gnieźnieński³⁵. [k. 30r]
- **16 VI 1699** • Tegoż dnia przyszła ekspedycya na biskupstwo poznańskie z Rzymu Jmci xiędzu [Mikołajowi] ŚWIĘCICKIEMU, biskupowi kijowskiemu³⁶. [k. 33v]
- **listopad 1700** • Tegoż miesiąca wyprawił się w drogę do nieśmiertelności Jmć xiądz [Stanisław Kazimierz] DĄBSKI, nominat biskup krakowski³⁷. [k. 41v]
- **4 IX 1701** • Jmć xiądz [Franciszek] PRAZMOWSKI, biskup łucki, umarł w Janowie³⁸. To biskupstwo *cessit* Jmci xiędzu [Aleksandrowi Benedyktowi] WYHOWSKIE-

³⁰ Szostkiewicz, s. 585; Dola (I), s. 288, nr 64; Nitecki, kol. 484 („† 4 III 1698”). Także K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2003, s. 92; *Katalogi biskupów poznańskich*, oprac. J. Wiesiołowski, Poznań 2004, s. 86, nr 68 i s. 166, nr 68; Jakubowski/Solarczyk, s. 160.

³¹ Por. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 1, s. 272 (*Nowogrodzcy kasztelanowie*).

³² Zob. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2 – *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 109 („na stolicę poznańską mianowany przez króla Augusta dnia 30 V 1698 i zalecony przez jego posła, kasztelana rogozińskiego Chrystiana Kierskiego, wybrany został przez kapitułę [katedralną] dnia 16 VI 1698”); Dola (I), s. 288, nr 65. Także K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego...*, s. 104; *Katalogi biskupów poznańskich*, s. 86, nr 69 i s. 166–167, nr 69.

³³ Por. *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 2, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839, s. 23 (*Alexandrowicz*).

³⁴ Szostkiewicz, s. 501 („umarł w maju 1698”); Dola (I), s. 277, nr 19; Nitecki, kol. 252 („† 14 III 1698”); K.R. Prokop, *Arcybiskupi haliscy i lwowscy obrządku łacińskiego. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2010, s. 206. Także J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku*, Lublin 1986, s. 71, nr 26; Jakubowski/Solarczyk, s. 229.

³⁵ J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 4, Gniezno 1883, s. 482–483; S. Sztybel, *Konstanty Zieliński, arcybiskup lwowski*, Kraków 1910, s. 4–9; Dola (I), s. 277, nr 20; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego...*, s. 71, nr 27; K.R. Prokop, *Arcybiskupi haliscy i lwowscy obrządku łacińskiego...*, s. 210.

³⁶ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 109 („prekonizowany przez Stolicę Apostolską 18 V 1699, objął biskupstwo dnia 30 VI 1699 przez swego pełnomocnika Mikołaja Zalasowskiego, archidiacona poznańskiego”). Por. Nitecki, kol. 440 (gdzie mylna data prekonizacji 18 VI 1699).

³⁷ Szostkiewicz, s. 432; Dola (I), s. 273, nr 58; Nitecki, kol. 69 („† 15 XII 1700”). Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, Kraków 1998, s. 526–527; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 183; Jakubowski/Solarczyk, s. 105. Por. inne współczesne świadectwo: *Pamiętniki domowe rodziny Lipskich z Lipiego w kaliskim powiecie (1603–1713)*, wyd. S. Chodyński, „Kaliszanin” 20 (1889), nr 77 (z 15/27 IX 1889), s. 3 („*Annus Domini 1700, 27. Novembris*. Xiądz Stanisław Dąbski, biskup krakowski, *fatis cessit* w Krakowie. *Non ascendit cathedram episcopalem*, zjehawszy na wjazd [to jest ingres]”).

³⁸ Szostkiewicz, s. 540 („zmarł 3 IX 1701”); Dola (I), s. 280, nr 34 („zm. 3/5 IX 1701”); Nitecki, kol. 359 („† 5 IX 1701”). Także J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań*

MU, opatowi świętokrzyskiemu³⁹, referendarzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴⁰. [k. 45r]

● **marzec 1702** • W tym miesiącu *subiit mortalia* xiążę Jmć [Jerzy Albrecht] DENHOFF, biskup krakowski, bywszy kanclerz koronny⁴¹. [k. 49r]

● **marzec 1704** • Tego miesiąca umarł Jmć xiądz [Eustachy Stanisław] KOTOWICZ, biskup smoleński⁴². Biskupstwo oddane Jmci xiędzu [Janowi Mikołajowi] ZGI[E]RSKIEMU, sekretarzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego⁴³. [k. 60v]

● **październik 1705** • Tego miesiąca, *die 13^{ua}*, xiążę Jmć kardynał [Michał Stefan] RADZIEJOWSKI, arcybiskup gnieźnieński, umarł w Gdańsku⁴⁴. [k. 67v]

● **15 V 1706** • Jmć xiądz biskup łucki [Aleksander Benedykt WYHOWSKI] odiechał od nas do Krakowa, a stamtąd na Śląsk⁴⁵. [k. 70v]

---

miejscowych, Radom 1872, s. 203; A. Przybóś, *Prażmowski Franciszek herbu Belina (zm. 1701), sekretarz wielki koronny, biskup łucki, dyplomata*, [w:] PSB, t. 28, s. 378–379 („zmarł 3 IX 1701 w Janowie nad Bugiem, stałej rezydencji biskupów łuckich”); K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 127; Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

³⁹ W rzeczywistości był on komendatoryjnym opatem sieciechowskim (J. Gacik, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie...*, s. 207–208), nieprawnie roszczącym sobie pretensje do posiadania także opactwa świętokrzyskiego (t e n ż e, *Benedyktyński klasztor Świętego Krzyża na Lysej Górze*, Warszawa 1873 [reprint: Kielce 2006], s. 98–99).

⁴⁰ Brak w diariuszu K.S. Radziwiłła zapiski na temat sakry biskupiej Aleksandra Benedykta Wyhowskiego. Pod datą 17 XI 1702 nadal jest on wzmiankowany w tym źródle jako „nominat łucki”(53 r), gdy z kolei w odniesieniu do 23 i 28 XII 1703 występuje już bez tytułu nominata (k. 59r). Skądinąd wiadomo, że prekonizacja papieska miała miejsce dopiero 1 X 1703, natomiast konsekracja A.B. Wyhowskiego została dopełniona w warszawskiej kolegiacie św. Jana Chrzyciela 18 XI tr. (K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 129).

⁴¹ Szostkiewicz, s. 435; Dola (I), s. 273, nr 59; Nitecki, kol. 73 („† 16 III 1702”). Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 149; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 527; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 186; Jakubowski/Solarczyk, s. 105.

⁴² J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 279 (pod datą 21 III 1704: „W Wielki Piątek rano umarł Eustachy Kotowicz, biskup smoleński”); Szostkiewicz, s. 491 („zmarł w 1700 r.”); Dola (I), s. 293, nr 9; Nitecki, kol. 220 („† przed 1 VI 1704”). Także V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 467, 854; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej. Od XV w. do 1945 roku*, oprac. M. Jacekiewicz, Bydgoszcz 2009, s. 166; Jakubowski/Solarczyk, s. 185.

⁴³ UDR, t. 11, s. 180, nr 1435 („awans 13 IV 1704 na biskupa smoleńskiego”). Nadto: Dola (I), s. 293, nr 10; V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 854–855; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 380.

⁴⁴ Szostkiewicz, s. 544; Nitecki, kol. 373 („† 13 X 1705”). Także C. B[erton], *Dictionnaire des cardinaux*, ed. J.P. Migne, Paris 1857 [reprint: 1969], kol. 1437–1438; K.R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 238; t e n ż e, *Polscy kardynałowie*, Kraków 2001, s. 155; *Poczet biskupów warmińskich*, s. 286; Jakubowski/Solarczyk, s. 70; M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Kraków 2012, s. 267. Por. inne współczesne świadectwo: *Pamiętniki domowe rodziny Lipskich...*, „Kaliszanin” 20 (1889), nr 80 (z 26 IX/8 X 1889), s. 3.

⁴⁵ Pod datą 7 X 1707 czytamy z kolei o obecności zarówno biskupa łuckiego A.B. Wyhowskiego, jak i przemyskiego J.K. Alten-Bokuma we Wrocławiu (k. 78v). Skądinąd tego rodzaju zapisek, cennych pod ką-

- **17 IV 1708** • Tegoż dnia Jmć xiądz WYHOWSKI, biskup łucki, stanął w Człuchowie [na Pomorzu]⁷⁴⁶. [k. 81v]
- **kwiecień 1708** • Tego miesiąca Jmć xiądz [Jan Hieronim] KRYSZPIN [–KIRCHSZTEYN], biskup żmudzki, umarł⁴⁷. † Xiądz Paweł [Bernard] SAPIEHA, sekretarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, opat paradyski, pisany nominatem chełmińskim⁴⁸. [k. 81v]
- **24 VIII 1709** • Przyjechał [do Białej Podlaskiej] Jmć xiądz [Jerzy Gabriel] Winnicki, episcop przemyski, administrator metropolii kijowskiej, Jmć xiądz [Dionizy Dymitr] Zabokrzycki, episcop łucki, Jmć xiądz [Gedeon Woyna] Orański, episcop chełmski; byli [ci] wszyscy na obiedzie u mnie. Po obiedzie przyjechał Jmć xiądz [Leon] Kiszka, prothoarchimandryta *alias* prowincyał bazylikański. Ci wszyscy zaczęli się zgromadzać na congregacyą swoyą do Białey⁴⁹. † **26 VIII 1709** • Po nabożeństwie u bazylianów, na

tem odtwarzania itinerariów członków ówczesnej hierarchii kościelnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, jest w tym diariuszu więcej. Np. pod datą 30 XII 1702 K.S. Radziwiłł wzmiankuje o obecności w Olyce biskupa bakowskiego Franciszka Stanisława Biegańskiego (k. 53r). Następca tegoż w rządach ową na wpoły tytułarną diecezją Jan Damascen Łubieniecki bawił z wizytą u ordynariusza łuckiego w Janowie Podlaskim zarówno w lipcu 1712 roku (k. 107v), jak i w grudniu tr. (k. 109v). Przebywającego na Podlasiu owego hierarchę widzimy również w kolejnym roku, to jest 1713, w czerwcu (k. 112r), wrześniu (k. 112v) oraz listopadzie (k. 113r), przy czym 20 XI tr. odwiedził on w Białej Podlaskiej Ludwika Dominika Radziwiłła, syna autora diariusza (k. 113r).

⁴⁶ Por. kolejne tego typu wpisy: 29 XI 1708 „Jmć xiądz biskup łucki stanął w Białej [Podlaskiej]” (k. 84); 12 III 1709 „Jmć xiądz biskup łucki *redux* z Królewca” (k. 85v; 14 III tr. udał się z kolei do Janowa Podlaskiego). W dniu 30 VIII 1711 A.B. Wyhowski odjechał ze swej diecezji do Sieciechowa, gdzie – o czym wyżej – był komendatoryjnym opatem tamtejszego klasztoru benedyktynów (k. 101v), skąd powrócił 7 IX tr. i przybył do Białej Podlaskiej (k. 102r). Kolejny jego wyjazd do Sieciechowa miał miejsce 3 IX 1712, a powrót stamtąd 12 IX tr. (k. 107r). O następnym wyruszeniu ordynariusza łuckiego do opactwa sieciechowskiego czytamy pod datą 27 III 1713 (k. 111r).

⁴⁷ Szostkiewicz, s. 485 („zmarł 14 VII 1708”); Dola (I), s. 281, nr 27; Nitecki, kol. 231 („† 4 VII 1708”). Także V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 854; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 172; Jakubowski/Solarczyk, s. 233. Por. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 283–284.

⁴⁸ A. R a c h u b a, *Sapieha Paweł Franciszek herbu Lis, imię zakonne Bernard (1657–1715), cysters, opat paradyski, biskup żmudzki*, [w:] PSB, t. 35, s. 149 („Na początku 1707 r. pod naciskiem rodziny przeszedł na stronę Stanisława Leszczyńskiego i [...] przed 18 IV tr. dostał od Leszczyńskiego nominację na biskupstwo chełmińskie; dalej jednak używał tytułu sekretarza litewskiego”). Także UDR, t. 11, s. 180, nr 1436.

⁴⁹ Zob. *Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата*, оргас. збіог., Рим 1992, s. 618 (Aneks III: *Генеральні і провінційні капітули*: „Більська 1709 (26.8 – 8.9 ст. ст.)”). Urzędowy diariusz odbytej w roku 1709 w Białej Podlaskiej (Radziwiłłowskiej) kongregacji bazylikańskiej (XXVI z kolei) wydany został (w przekładzie na język polski) w: *Археологическій сборникъ документовъ относящихся къ історіи северо-западноі Русі*, t. 12, Wilno 1900, s. 157–171. Pełny tekst łaciński diariusza znajduje się w opatrzonym własnoręcznymi podpisami J. Winnickiego (także jego pieczęcią) i L. Kiszki (zdaje się przez niego właśnie sporządzonym) rękopisie (poszty o rozmiarach 19,5 cm na 16 cm) wprawionym w zespół (*fondo*): Archivum Historicum Congregationis «De Propaganda Fide» (Rzym), Scrittura riferite nei Congressi. Moscovia – Polonia – Ruteni, vol. 3 – 1700–1719, k. 294–309v (na tylnej okładce nadany

którym celebrował Jmć xiądz Winnicki, kazał Jmć xiądz Zabokrzycki, zaczęła się congregacya. Byli wszyscy u mnie na obiedzie. Tegoż dnia przyjechał na congregacyą Jmć xiądz [Porfiriusz] Kaleczycki [*recte* Kulczycki], episcop piński⁵⁰. [k. 88r]

- **27 VIII 1709** • Jmć xiądz Winnicki częstował mnie y całą congregacyą u OO. Reformatów, gdzie stoi. † **28 VIII 1709** • Było poselstwo do mnie od ich congregacyi przez trzech episcopów: łuckiego, chełmskiego y pińskiego, y przez trzech archimandrytów: drohobuskiego, czeremskiego y połockiego. † **1 IX 1709** • Częstował mię Jmć xiądz episcop przemyski u OO. Reformatów. † **3 IX 1709** • Kongregacya OO. Bazylianów wyprawila do mnie posłów: Jmć xiędza episcopa chełmskiego, Jmć xiędza episcopa pińskiego, Jmć xiędza prothoarchimandrytę *in certis secretis punctis*. Tegoż dnia częstował nas xiądz episcop łucki; po tym była u OO. Reformatów dysputa, mnie dedykowana od OO. Bazylianów. † **4 IX 1709** • Kongregacya skończyła się; na prothoarchimandryctwo konfirmowany także xiądz Kiszka⁵¹. † **5 IX 1709** • Była znowu od bazylianów do mnie legacya przez Ichmościów xięży episcopów łuckiego y chełmskiego. † **7 IX 1709** • Byli u mnie na obiedzie wszyscy episcopowie. † **8 IX 1709** • Ciż sami byli na obiedzie, krom łuckiego y pińskiego, y potym wszyscy roziechali się *in vias suas*⁵². [k. 88v]
- **9 IX 1709** • Xiądz episcop piński z innemi zakonnikami odiechał. [k. 89r]
- **14 III 1711** • Zaczął Jmć xiądz biskup łucki [Aleksander Benedykt WYHOWSKI] rok 61., dla czego u OO. Reformatów w Białey [Podlaskiej] była msza śpiewana, kazanie i *Te Deum laudamus*. [k. 97r]
- **5 VII 1711** • Była w katedrze ruskiej [we Lwowie] konsekracya Jmci xiędza [Józefa] LEWICKIEGO na episcopię chełmską, po której częstował wszystkich Jmć xiądz [Jerzy Gabriel] Winnicki, metropolita ruski y episcop przemyski⁵³. [k. 100v]
- **wrzesień 1713** • Tegoż miesiąca Jmć xiądz [Jerzy Gabriel] WINNICKI, metropolita ruski, umarł⁵⁴. [k. 112v]

w rzymskiej dykasterii nieściły «tytuł»: *Ruteni, 26. Agosto 1709. Capitolo de' Basiliani Ruteni, tenuto in Alba Giulia* [sic!]).

⁵⁰ Odnośnie do ówczesnej obsady unickich biskupstw w Rzeczypospolitej Obojga Narodów zob. Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви (861–1996)*, Львів 1996, s. 247nn. Także Jakubowski/Solarczyk, s. 251nn.

⁵¹ Zob. *Нарис історії Василянського Чину...*, s. 621 (Aneks IV: *Протоархимандрити і протоігумену: „1703–1713 Кишка Лев (від 1711 єпископ)»*).

⁵² Zob. również J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 266nn (*Kościół i klasztor bazylikański*), 276nn (*Reformaci – kościół i klasztor*).

⁵³ Dola (II), s. 305, nr 10; Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви...*, s. 299, 303; Jakubowski/Solarczyk, s. 254. Także A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005, s. 98 („wyświęcony na biskupa przez metropolitę [Innocentego] Winnickiego w Przemyślu 4 VII 1711”).

⁵⁴ Dola (II), s. 306, nr 9; Д. Блажейовський, *Ієрархія Київської Церкви...*, s. 252 („† 22/23 IX 1713”). Zob. również А. Добрянскій, *Исторія єпископовъ трехъ соединенныхъ епархій: перемышльскої, самборскої и саноцької, отъ найдавнішихъ временъ до 1794 г.*, Львовъ 1893, cz. 3, s. 1–8, nr 40; І.І. Назарко, *Київські і галицькі митрополити. Біографічні нариси*, Рим 1962, s. 73–77. Nadto Jakubowski/Solarczyk, s. 256.

- **13 III 1714** • Cały dzień strawiłem w Janowie [Podlaskim], a to z racji, że Jmć xiądz biskup [łucki Aleksander Benedykt WYHOWSKI] zaczynał 65. rok życia. Tegoż dnia dowiedziałem się o śmierci Jmci xiędza [Jana Damascena] ŁUBIENIECKIEGO, biskupa wołoskiego [= *bakowskiego*], wielkiego przyjaciela mego, [który] umarł w Woiniu⁵⁵. [k. 114v]
- **grudzień 1714** • Tego miesiąca, *die 28^{wa}*, Jmć xiądz [Aleksander Benedykt] WYHOWSKI, biskup łucki, wielki mój przyjaciel, *vixit* w Torczynie na Wołyniu, z niesłychanym żalem moim⁵⁶. [k. 118v]
- **2 V 1715** • Jmć xiądz [Paweł Bernard] SAPIEHA, biskup żmudzki, był u mnie [w Białej Podlaskiej] powracając z Warszawy po konsekracji swojej⁵⁷. [k. 119v]
- **28 VII 1715** • Była konsekracja Jmci xiędza biskupa kijowskiego [Walentego Macieja ARCEMBERSKIEGO] u teatynów [w Warszawie], które y Król Jegomość asystował. Konsekrował Jmć xiądz nuncyusz [Girolamo Grimaldi] *in assistentia* Jmci xiędza [Konstantego Felicjana] Szeniawskiego [*sic!*], biskupa kuiawskiego, y [Jana Kazimierza] Bokuma, przemyskiego, podkanclerzego koronnego. Barylkę jedną niósł Jmć pan [Józef] Mniszech, marszałek wielki koronny, drugą ja. Chleby nieśli: Jmć pan [Jan Jerzy] Prependowski [*recte* Przebendowski], podskarbi wielki koronny, y Jmć pan [Stanisław Michał] Dönhoff, hetman polny Wielkiego Księstwa Litewskiego. Świece nieśli: Jmć pan [Franciszek Maksymilian] Ossoliński, podskarbi nadworny koronny, i Jmć pan [Franciszek] Bieliński, cześnik. Tamże nuncyusz częstował króla y nas⁵⁸. [k. 121r]
- **25 VIII 1715** • Po mszy i śniadaniu [w Piaseczynie] powróciłem do Warszawy na koniec konsekracji Jmć xiędza [Łukasza Jacka] CZERMIŃSKIEGO, suffragana przemyskiego,

⁵⁵ K.R. Prokop, *Polscy biskupi dominikańscy. Słownik biograficzny*, Kraków 2013, s. 225 („jego zgon nastąpił w roku 1714 w Wohiniu na Podlasiu, w czasie panującej tam morowej zarazy (zapewne ona była przyczyną śmierci), skąd ciało sprowadzono do Warszawy i pochowano w podziemiach kaplicy Kotowskich dominikańskiego kościoła św. Jacka”). Por. Szostkiewicz, s. 504; Dola (I), s. 257, nr 13; Nitecki, kol. 255–256; Jakubowski/Solarczyk, s. 42.

⁵⁶ Szostkiewicz, s. 590; Dola (I), s. 280, nr 35; Nitecki, kol. 498 („† 28 XII 1714”); K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 130 Także Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

⁵⁷ Zob. M. Wołonczewski, *Biskupstwo żmudzkie*, Kraków 1898, s. 91 („roku 1715 w Warszawie Hieronim Grimaldi, legat [*sic!*] Klemensa XII, Bartłomiej Tarło, biskup poznański, i Krzysztof Szembek, biskup lwowski [*sic!*], wyświęcili [Pawła Bernarda] Sapiehę na biskupa”); Dola (I), s. 281, nr 29; A. Rachuba, *Sapieha Paweł Franciszek...*, s. 148–149. Por. A. Tłomacki, *Sapiehowie kodeńscy. Historia rodu od kolebki do współczesności*, Warszawa 2009, s. 92–94 (zwł. s. 94, gdzie kuriozalne przemieszanie dat i wydarzeń: „[Dnia] 21 I 1715 Paweł Franciszek Sapieha w trakcie prekonizacji, tzn. uroczystego ogłoszenia przez papieża nominacji biskupiej, przyjął z rąk biskupa Hieronima Grimaldiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce, legata papieża Klemensa XI [*sic!*], święcenia biskupie. W uroczystościach warszawskich asystowali papieskiemu legatowi: biskup poznański Michał Bartłomiej Tarło i biskup chełmski Krzysztof Jan Szembek”).

⁵⁸ Zob. również wcześniejsze zapiski, pod datą 3 i 11 VII 1715, o wspólnej podróży K.S. Radziwiłła z „Jmć xiędzem nominatem kijowskim”, natomiast w dniu 16 VII tr. „Jmć xiądz Arcemberski, nominat kijowski, krzcił syna naszego Hieronima” (k. 120v; por. nadto k. 121r – 17 VII 1715). Por. J. Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie...*, s. 208–209; Dola (I), s. 271, nr 32; K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego...*, s. 112–113; J. Flisiński, *Biała na Podlasiu...*, s. 117nn. (Hieronim Florian Radziwiłł przyszedł na świat 4 V 1715 w Białej Podlaskiej).

u Świętego Krzyża, gdzie nas częstował Jmć xiądz [biskup] poznański [Michał Bartłomiej Tarło] kosztem Jmci xiędza biskupa przemyskiego [Jana Kazimierza Bokuma]⁵⁹. [k. 121v]

• **30 VIII 1715** • Było *senatus consilium*, [na którym] *praesentes ex senatoribus et ministris status* byli: Jmć xiądz [Michał Bartłomiej] Tarło, biskup poznański, [Walenty Maciej] Arcemberski, biskup kiiowski, [Krzysztof Antoni] Szembek, biskup inflantski, [Stanisław] Morsztyn, wojewoda sandomierski, [Aleksander Paweł] Sapieha, marszałek wielki litewski, [Jan] Szembek, kanclerz wielki koronny, ja [oraz] Paweł xiążę Sanguszko, marszałek nadworny litewski. [k. 121v]

• **1 IX 1715** • Za promocją moją xiądz Jerzy [Kazimierz] ANCUTA, kanonik y officyał wileński, przysięgał na referendaryę Wielkiego Księstwa Litewskiego *post ascensum* Jmci xiędza Macieja ANCUTY, referendarza litewskiego y suffragana wileńskiego, na koadiutorię wileńską⁶⁰. [k. 121v]

• **20 IX 1715** • Tegoż dnia w Łowiczu Jmć xiądz [Michał Bartłomiej] TARŁO, biskup poznański, umarł⁶¹. [k. 122r]

• **1 X 1715** • *Fatis cessit* w Kodniu Jmć xiądz [Paweł Bernard] SAPIEHA, biskup żmudzki, opat paradyski⁶². [k. 122r]

• **30 I 1717** • Jmć xiądz [Jan Joachim Henryk] Prependowski [*recte* Przebendowski], biskup łucki, przysięgał [*dotyczy zapewne tzw. traktatu warszawskiego*], jako też Jmć pan [Mikołaj] Podoski, kasztelan płocki, y Jmć pan [Krzysztof] Cieszkowski, kasztelan sochaczewski; rotę [przysięgi] onym czytał Jmć pan [Jan] Szembek, kanclerz koronny⁶³. [k. 127v]

• **6 V 1717** • Jmć xiądz [Łukasz Jacek] CZERMIŃSKI, sufragan przemyski, scholastyk gnieźnieński, kanonik i deputat krakowski, spadł ze schodów w Lublinie, wyprowadzając Jeymość panią [Teofilę] Kopciową, z domu Wapowską; umarł *die 9. praesentis* [**9 V 1717**]⁶⁴. [k. 129v]

⁵⁹ Zob. niżej przyp. 64.

⁶⁰ UDR, t. 11, s. 171–172, nr 1354 (także nr 1352). Zob. również J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 289–290; V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, wg indeksu (zwl. s. 855); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 11–12.

⁶¹ Szostkiewicz, s. 569 („zmarł 15 IX 1716”); Dola (I), s. 288, nr 66; Nitecki, kol. 444 („† 20 IX 1715”). Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 132; J. N o w a c k i, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 110; *Katalogi biskupów poznańskich*, s. 86–87, nr 70 oraz s. 167, nr 70; Jakubowski/Solarczyk, s. 160.

⁶² Szostkiewicz, s. 551; Dola (I), s. 281, nr 29; Nitecki, kol. 393 („† 15 X 1715”). Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 171 (*Paweł Franciszek Sapieha*) A. R a c h u b a, *Sapieha Paweł Franciszek...*, s. 149 („zmarł po długiej chorobie w Kodniu 1 X 1715”); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 280; Jakubowski/Solarczyk, s. 233.

⁶³ Zob. między innymi Z. I e l i Ń s k a, *Podoski Mikołaj herbu Junosza (1676–1762), wojewoda płocki*, [w:] PSB, t. 27, s. 176 (całość życiorysu – s. 176–179); K. R. P r o k o p, *Sylwetki biskupów łuckich...*, s. 131–133.

⁶⁴ Por. J. K o r y t k o w s k i, *Pralaci i kanonicy...*, t. 1, cz. 2, Gniezno 1883, s. 186–187 („w maju roku 1719 przeniósł się do wieczności w Lublinie, zapewne na funkcji trybunalskiej tamże od kapituły prze-

II. DIARIUSZ MICHAŁA KAZIMIERZA RADZIWIŁŁA

*Oryginał diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła «Rybeńko», hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego, z zapiskami z lat 1719[1702]–1760 (jak brzmi nadany o wiele później tytuł)⁶⁵, to potężnych rozmiarów kodeks, liczący przeszło 6100 stron tekstu (co stanowi jedną z przyczyn, dla której dotychczas nie podjęto się jego wydania drukiem). Według inwentarzowego opisu, składa się on z „zszywek o wymiarach 175 mm × 190 mm; całość ma wysokość ok. 440 mm. Daty: [13 VI 1702] I 1719–31 XII 1760. Język: polski, łacina. Stron: 6111 + 8. Treść: diariusz M.K. Radziwiłła [...] ze streszczeniem na początku najważniejszych faktów z życia od 1702 do 1718 roku; od stycznia 1719 roku (s. 10) do 31 XII 1760 roku (s. 6088) szczegółowe zapiski⁶⁶. Ponieważ zabytek ten nie jest udostępniany kwerendzistom, ani też nie został dotychczas zmikrofilmowany, podstawę niniejszej edycji stanowi współcześnie sporządzony odpis rzeczonoego diariusza, zarazem zawierający dodatkowo zapiski z roku 1761⁶⁷. Jest to mianowicie „księga o wymiarach 210 mm × 320 mm × 160 mm, oprawna w skórę z tłoczeniem na grzbiecie; przedniej okładki brak, tylnia skóra naciągnięta na deseczkę. Na grzbiecie napis: *Diarivsz*. Kopia uwierzytelniona (co roku adnotacja *concordat cum originali*) przez autora diariusza M.K. Radziwiłła, [...] ze streszczeniem na początku najważniejszych faktów z życia od 13 VI 1702 roku do roku 1718; od stycznia 1719 roku (s. 7) do 31 XII 1761 roku (s. 2327) szczegółowe zapiski. Daty: [13 VI 1702] I 1719 roku–31 XII 1761 roku. Język: polski, łacina. Stron 2327⁶⁸”.*

Jak zostało zaznaczone, na stronach 1–7 mieści się tam kilka zapisek autobiograficznych z pierwszych kilkunastu lat życia autora⁶⁹, natomiast właściwy, systematycznie prowadzony diariusz, zaczyna się – na stronach 7–8 – od lutego 1719 roku (od końca roku 1721 do schyłku 1723 roku (październik) Michał Kazimierz Radziwiłł odbył wielką podróż zagraniczną, podczas której relacjonował to wszystko, w czym codziennie uczestniczył, nie pisząc natomiast w zupełności o sprawach polskich). W diariuszu tym w sposób ewidentny widoczna jest koncentracja autora na własnych interesach, to znaczy wspomina on wyłącznie o tym, co w jakiś sposób dotyczyło jego samego – przede wszystkim w czym brał udział. Stąd, w odróżnieniu od ojca, M.K. Radziwiłł nie notuje w diariuszu zgonów wybitnych postaci sceny politycznej, w tym interesujących

---

myskiej”); B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej w XVIII wieku*, Kraków 2009, s. 38 („dnia 21 V 1717 kapituła [katedralna] krakowska otrzymała z Lublina wiadomość, że biskup Czermiński zmarł”). Także Szostkiewicz, s. 430; Nitecki, kol. 64; Jakubowski/Solarczyk, s. 171; J. Federkiewicz, *Kapituła przemyska obrządku łacińskiego*, Przemysł 2013 [reprint], s. 36, nr 4.

⁶⁵ AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VI – Diariusze, sygn. II-80.

⁶⁶ AGAD, Pracownia Naukowa, sygn. III/6, s. 53–55, nr 33.

⁶⁷ AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VI – Diariusze, sygn. II-80a [= mf 87834].

⁶⁸ AGAD, Pracownia Naukowa, sygn. III/6, s. 55–56, nr 33.

⁶⁹ Zob. np. na s. 6–7 o otrzymaniu przez M.K. Radziwiłła sakramentu bierzmowania z rąk biskupa łuckiego Jana Joachima Henryka Przebendowskiego, w Wielki Czwartek 1718 roku w Białej [Podlaskiej], w kościele franciszkanów-reformatów (przyjął imię Deodatus; świadkiem (*patrinus*) był wojewoda brzeski Władysław Sapieha, szwagier matki).

nas obecnie hierarchów Kościoła. Pisząc pod datą 1 X 1735 roku o zaczynającym się sejmie, autor w ogólności przeprosił przyszłych czytelników na okoliczność, że niezbyt szczegółowo opisuje bieg wydarzeń, stwierdzając: „Mało mam czasu y głowy do pisania diariusza, zwłaszcza przy ministerium moim” (w praktyce najczęściej poprzestawał na odnotowaniu, z kim w danym dniu się widział i gdzie spożywał obiad). W roku 1758 przez kilka miesięcy zapiski prowadzone są w osobie trzeciej, przez sekretarza autora diariusza, albowiem M.K. Radziwiłł złamał rękę i nie był w stanie samemu pisać. Dopiero pod datą 27 XII 1758 roku pojawia się pierwszy po przerwie własnoręczny jego wpis o treści: „Szczęśliwie wracam się do swoiey pracy i powoli, po szwanku moim tak ciężkim, zaczynam [na powrót] pisać diariusz” (s. 2214). *Terminus ad quem* wpisów stanowi dzień 31 XII 1761 roku (s. 2327), przy czym również w tym zabytku badacz epoki znajdzie – mimo powyższych zastrzeżeń – świadectwa odnoszące się do różnorodnych aspektów życia elit ówczesnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a w tej liczbie kościelnej hierarchii⁷⁰.

* * *

- **27 VI 1729** • Byłem [w Wilnie] na prymicyi xiędza jezuita [Wincentego Piotra] WOŁŁOWICZA w nowicyacie [wileńskim] tychże Xięży [Jezuitów], który będąc referendarzem Wielkiego Xięstwa Litewskiego y dwie żony miałszy, z którymi miał sześciu synów i dwie córki, [urzędy] porzuciwszy do zakonu wstąpił⁷¹. [s. 263]
- **12 I 1734** • Asystowałem wjazdowi [to jest ingresowi] biskupa krakowskiego [Jana Aleksandra LIPSKIEGO], który z Promnika [to jest Prądnika] wjeżdżał, a od Panny Maryi szedł piechotą, *pontificaliter* ubrawszy się, do kościoła zamkowego katedralnego⁷². [s. 616–617]

⁷⁰ Przykładowo 17 I 1734 – opis koronacji Augusta III (s. 618–620); 6–7 IX 1749 – relacja z przygotowań do koronacji oraz samego aktu ukoronowania łaskami słynącego obrazu maryjnego w Łucku przez biskupa F.A. Kobielskiego (M.K. Radziwiłł naocznym świadkiem); w obrzędzie tym brał udział i wygłosił wtedy okolicznościowe kazanie biskup bakowski Stanisław Rajmund Jezierski (s. 1675–1676); 9 I 1753 – we Lwowie pogrzeb stolnika koronnego I. Humieckiego, odprawiony staraniem wdowy po nim Teresy z Pocięjów Humieckiej, a sprawowany przez metropolitę lwowskiego Mikołaja Ignacego Wyżyckiego; kazanie na pogrzebie wygłosił także biskup bakowski S.R. Jezierski (s. 1890); 13 V 1753 – w klasztorze wizytek w Wilnie biskup żmudzki Antoni Dominik Tyszkiewicz dokonał obłóczyn panny Anny Tyszkiewiczówny, córki ciwuna wileńskiego (późniejszego wojewody smoleńskiego Józefa Tyszkiewicza), zrodzonej z Benedykty Ogińskiej (s. 1910). Zob. również M. Strycharska-Brzezina, *Przyczynki do imiennictwa magnaterii czasów saskich (na marginesie „Diariusza” księcia Rybeńki)*, „Onomastica” 53 (2008/2009), s. 51–64. Nadto M. Antoniewicz, *List Kaspra Niesieckiego do księcia Michała Kazimierz Radziwiłła zwanego „Rybeńko”*, „Zeszyty Historyczne” 7 (2003), s. 39–54.

⁷¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, pod red. L. Grzebienia, Kraków 1996, s. 758 („urodzony w 1670 r., do zakonu wstąpił w roku 1727 w Wilnie jako wdowiec, referendarz i uczestnik legacji państwowych; zm. 9 XI 1737 w Wilnie”). Także J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny. Genealogia żyjących rodów polskich*, Lwów 1908 [reprint: Bydgoszcz 1994], s. 260; UDR, t. 11, s. 174–175, nr 1380–1381; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 371.

⁷² B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 530; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 194; tenże, *Sylwetki biskupów łuckich*, s. 141. Por. inne odnoszące się do tamtego wyda-

- **7 VII 1737** • Z rana byłem na pokojach i miałem audiencję u króla [*mowa o bytności we Wschowie w związku z «senatus consilium»*]. Potem z [Najjaśniejszym] Panem byliśmy w kościele farnym [we Wschowie] i asystowaliśmy konsekracji arcybiskupa lwowskiego xiędza [Mikołaja Ignacego] WYŻYCKIEGO, którego konsekrował [Jan Aleksander] Lipski, [biskup] krakowski, [główny] celebrant, [Andrzej Stanisław] Załuski, [biskup] łucki, [i] [Antoni Sebastian] Dembowski, [biskup] płocki, asystenci⁷³. [s. 839]
- **18 I 1738** • Ojciec Święty konferował kapelusze kardynalski Janowi [Aleksandrowi] LIPSKIEMU, memu wielkiemu dobrodziejowi⁷⁴. [s. 880]
- **21 VIII 1738** • Z rana stanęła [w Nieświeżu] elekcja panny xieni [benedyktynek nieświeskich], na którą godność obrana Jmć panna Benedikta [Florentyna] Chrzanowska,

rzenia świadectwa w: Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie [dalej cyt.: AKMK], sygn. AAct 21 – [Acta actorum capituli cathedralis Cracoviensis], s. 366[335]–369[338] (*Ingressus ad cathedram Celsissimi Principis Illustrissimi Domini Joannis Alexandri in Lipe Lipski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, procancellarii Regni Poloniae*); tamże, sygn. LA 36 – Acta pontificalia Celsissimi Illustrissimi et Reverendissimi Domini, Domini Joannis in Lipe Lipski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, procancellarii Regni Poloniae, s. 7 (*Ascensus Vavellinus Illustrissimi et Reverendissimi Domini Joannis Alexandri in Lipe Lipski [...] ad episcopatum Cracoviensem*).

⁷³ K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księży z ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów z osiemnastowiecznej prasy warszawskiej doby saskiej i stanisławowskiej (1729–1795)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 86 (2006), s. 327; tenże, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej na temat sakr biskupów Kościoła katolickiego z historycznych ziem polskich*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 62 (2012), s. 65. Także: Dola (I), s. 278, nr 23; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 246; K.R. Prokop, *Arcybiskupi halicy i lwowscy obrządku łacińskiego...*, s. 236. Por. inne współczesne świadectwo: Biblioteka Narodowa w Warszawie [dalej cyt.: BN], rkp Akc.1978 – [Kronika klasztoru bernardynów we Lwowie z lat 1735–1757], k. 9v–10r (pod datą 14 VII 1737: „Metropolis Russiae, post obitum Illustrissimi, Excellentissimi et Reverendissimi Domini Joannis Skarbek, archiepiscopi Leopoliensis, [...] viduata pastore per annos quinque, num felix recepit nuncium, dum in omnibus huius urbis ecclesiis ac in quibusvis religionum respective conventibus facta est publicatio consecrationis in archiepiscopum Leopoliensem Illustrissimi, Excellentissimi et Reverendissimi Domini Nicolai de Wyzyce Wyżycki, olim decani Cracoviensis, qui eodem die Schovae, tempore consiliorum publicorum Regni, in praesentia Serenissimi regis Augusti Tertii, feliciter regnantis, et totius Regni senatus, a Celsissimo principe Severiae [Joanne] de Lipie Lipski, episcopo Cracoviensi, consecratus est”); również AKMK, sygn. LA 36, s. 27.

⁷⁴ C. B[erton], *Dictionnaire des cardinaux*, kol. 1138; *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 6 – 1730–1799, ed. R. Ritzler & P. Sefrin, Patavii 1958, s. 8, nr 26; K.R. Prokop, *Polscy kardynałowie*, s. 163–164. Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 530, 607 („dnia 13 I 1738 papież Klemens XII przesłał kardynałowi [J.A. Lipskiemu] brewe nominacyjne i kapelusze kardynalski; wręczył mu je król August III Sas na Zamku Królewskim w Warszawie”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księży...*, s. 308 przyp. 62; tenże, «Diario Ordinario» oraz «Notizie rzymskich drukarzy Cracas (Chracas) jako źródło informacji do dziejów hierarchii Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów u schyłku epoki staropolskiej», „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 90 (2008), s. 134; Jakubowski/Solarczyk, s. 244. Ogólnie do biografii owego jedyne go kreowanego w XVIII stuleciu purpuratem polskiego hierarchy: J. Bendyk, *Działalność duszpasterska biskupa Jana Aleksandra kardynała Lipskiego w diecezji krakowskiej w latach 1732–1746*, Kraków 1997.

mniszka grzeczna. † **22 VIII 1738** • Asystowałem konsekracji panny xieni, którą ceremonię sam biskup [wileński Michał (Mikołaj) Jan Zienkowiec] robił⁷⁵. [s. 931]

• **4 X 1738** • Byłem [w Warszawie] z wizytą u kardynała [Jana Aleksandra] LIPSKIEGO, który w swoim [warszawskim] pałacu, *in assistentia* biskupa łuckiego [Andrzeja Stanisława] Załuskiego, rotę mu przyslaną z Rzymu na kardynałstwo przysięgał⁷⁶. [s. 942–943]

• **5 X 1738** • Z rana byłem [w Warszawie] na pokojach [to jest w rezydencji królewskiej]. Tam wjeżdżał xiążę kardynał [Jan Aleksander] LIPSKI, biskup krakowski [...], [po czym] odprawiała się ceremonia, że mu król oddawał biret kardynalski w kościele św. Jana [Chrzyciela], na której ceremonii ja nie byłem [...]⁷⁷. [s. 943]

• **16 X 1738** • Dziś dał król nominację na biskupstwo poznańskie xiążęciu [Teodorowi Kazimierzowi] CZARTORYSKIEMU, bratu podkanclerzego Wielkiego Księstwa Litewskiego⁷⁸. [s. 946]

• **19 X 1738** • Przysięgał na referendaryę Wielkiego Księstwa Litewskiego Jmć xiążdz [Józef Julian] SAPIEHA, koadiutor wileński⁷⁹. [s. 947]

• **16 XI 1738** • Odwiedzałem [w Warszawie] ciało xiążęcia Theodora [Andrzeja] POTOCKIEGO, arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa Korony Polskiej, który z środy na czwartek z tym pożegnał się światem o północy⁸⁰. [s. 954]

• **27 I 1739** • Wczorajszą pocztą przyszła wiadomość z Warszawy, że Król Jegomość nominował Jmć xiędza Krzysztofa [Antoniego] SZEMBEKA, biskupa kuiawskiego, na ar-

⁷⁵ O obecności wtedy w Nieświeżu biskupa wileńskiego M.J. Zienkowiec mowa w zapisce pod datą 17 VIII 1738 (s. 930–931). Odnośnie do ksieni Benedykty Florentyny Chrzanowskiej zob. M. B o r k o w s k a, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, Niepokalanów 1996, s. 21; t a ż, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3 – *Wielkie Księstwo Litewskie i ziemie ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008, s. 99. Zob. również: AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział VIII, sygn. 393 – [Księga metryczna klasztoru benedyktynek w Nieświeżu], s. 18, nr 197 („Florentyna Chrzanowska z powiatu pińskiego, mając lat 15 wstąpiła do zakonu 27. Januarii 1704. Uczyniła profesję 15. Februarii 1705. Xieni”).

⁷⁶ *Polonica z drugiej połowy XVII oraz z XVIII i XIX w. w zbiorze «Iuramenta fidelitatis et Professiones fidei» z Archivio Segreto Vaticano (ASV)*, wyd. K.R. Prokop, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 93 (2010), s. 181, nr 118 (*iuramentum* kardynalskie J.A. Lipskiego).

⁷⁷ K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 308 przyp. 62.

⁷⁸ J. N o w a c k i, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 112 („postulację jego na biskupstwo poznańskie przedstawił król August III bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, z pominięciem kapituły [katedralnej, przy czym] dokument nominacyjny król wystawił 12 I 1739; dnia 26 II 1739 nastąpiła elekcja kanoniczna przez kapitułę, gdy już 26 I tr. wystawiono w Rzymie jego bullę prekonizacyjną”); Dola (I), s. 288, nr 71. Nadto *Katalogi biskupów poznańskich*, s. 171–173, nr 75 (także s. 178, nr 75); K.R. P r o k o p, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 127; B. P r z y b y s z e w s k i, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 37; Jakubowski/Solarczyk, s. 161; K.R. P r o k o p, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 30.

⁷⁹ Por. UDR, t. 11, s. 172, nr 1355. Także Z. Z i e l i Ń s k a, *Sapieha Józef Julian...*, s. 24–25.

⁸⁰ Dola (I), s. 264, nr 60; Nitecki, kol. 358 („† 17 XI 1738”); K.R. P r o k o p, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 247; Jakubowski/Solarczyk, s. 70; M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 277–279. Także: K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 315.

cybiskupstwo gnieźnieńskie, a xiędza [Adama Stanisława] GRABOWSKIEGO, biskupa chełmińskiego, na biskupstwo kuiawskie⁸¹. [s. 967]

● **12 IX 1740** • Odprawował [w Ołyce] biskup [łucki Franciszek Antoni Kobielski] egzekwie za dusze xiążąt z domu mego, na których Jmć xiądz [Wincenty] SUCHOCKI, scholastyk łucki, infułat tutejszy ołycki, był i zdawał się dosyć zdrowy. Po obiedzie byliśmy z biskupem w Faszymburku, [gd]y nazad powracając, już na moście zamkowym, przeciął [nam] drogę wikariusz, dając znać biskupowi, że infułat ołycki konał. Zaraz piechotą poszliśmy do rezydencji jego i tam już bez wszelkich znaleźliśmy [go] zmysłów, jednakże *conditionate* biskup dał absolucję, po której niedługo [infułat] skonał⁸². [s. 1076–1077]

● **11 V 1741** • Po nabożeństwie [w Ołyce], obiedzie i wieczerzy xiądz [Jerzy Maria] LASKARIS, infułat tutejszy, pożegnawszy nas, pobiegł do Lwowa; któremu z Rzymu przysła nominacya na biskupstwo zenopolitańskie *in partibus* i sakry wkrótce się spodziewa z tego miejsca⁸³. [s. 1124]

● **25 VI 1741** • Po obiedzie przybyli [do Ołyki] Jmć xiądz Laskaris, nominat zenopolitański, z Jmć xiędzem [Jakubem Stefanem] Augustynowiczem, koadiutorem arcybiskupstwa ormiańskiego lwowskiego, y Jmć xiądz prefekt *Collegii Pontificii Leopoliensis*⁸⁴. † **28 VI**

⁸¹ Dola (I), s. 264, nr 61 oraz s. 300, nr 57; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 301 przyp. 35 i s. 321 przyp. 109; tenże, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 129–130, 141. Por. M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 281.

⁸² W dniu 13 IX 1740 biskup F.A. Kobielski odprawił egzekwie za duszę zmarłego infułata ołyckiego (w tym samym dniu poświęcił wszystkie ołtarze w miejscowej kolegiacie), natomiast 15 IX tr. odbył się pogrzeb zmarłego kapłana (s. 1077). Zob. również *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 8, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1841, s. 556 (*Sucecki*).

⁸³ Na kartach diariusza M.K. Radziwiła o późniejszym patriarsze Jerzym Marii Laskarysie (Lascaris) czytamy już w odniesieniu do sierpnia 1740 roku, kiedy to w dniach 11–13 VIII tr. bawił on w Żółkwi (wspominany przez autora zapisek jako „xiądz Lascaris, prefekt teatyński lwowski”). Także w kolejnym miesiącu, to jest wrześniu 1740 roku, wzmiankowany jest tym źródle „xiądz Lascaris, teatyn, plenipotent króla *alias* pretendenta angielskiego, [...] któremu [wy]liczyć sumę sześćkroć 30 000 złotych polskich kazałem dla króla angielskiego za Sobieskich pretensye” (s. 1078; zob. nieco dalej, na s. 1091, o pogrzebie 17 XI 1740 księżnej Karoliny z Sobieskich de Bouillon). Natomiast pod datą 15 I 1741 duchowny ten wspomniany jest przez M.K. Radziwiła jako „Jmć xiądz Laskaris, teatyn, prefekt *Seminarium Papalis* we Lwowie, nominat na infułację moją ołycką” (s. 1103–1004). Odnośnie do genealogii rodziny (o tradycjach dynastycznych), z której wywodził się ów hierarcha: F.A. Aubert de la Chesnaye Desbois, *Dictionnaire de la noblesse*, t. 11, Paris 1867³, s. 538–611; C.B. di Crollanza, *Dizionario storico-blasonico delle famiglie nobili e notabili italiani, estine e fiorenti*, t. 2, Pisa 1888, s. 41 (*Lascaris di Ventimiglia* – „[famiglia] estinta nel 1838”); M.D. Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d’Albanie et de Constantinople*, Paris 1983, s. 305–306; *Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, t. 13 – *Les Familles Féodales de France*, cz. 1, oprac. D. Sch w e n n i c k e, Marburg 1990, tabl. 119–122 (zwł. tabl. 121); również t. 2 – *Die ausserdeutschen Staaten. Die regierenden Häuser der übrigen Staaten Europas*, oprac. D. Sch w e n n i c k e, Marburg 1984, tabl. 182; t. 3, cz. 4 – *Das feudale Frankreich und seine Einfluss auf die Welt des Mittelalter*, oprac. D. Sch w e n n i c k e, Marburg 1989, tabl. 760.

⁸⁴ Mowa o następcy J.M. Laskarisa na funkcji prefekta lwowskiego Kolegium Papieskiego, pełniącym tę funkcję w latach 1740–1760 Hieronimie (Girolamo) Moro, tak samo włoskim teatynie (D. Błaże-

1741 • Po obiedzie przybyli [do Ołyki] Jmć xiądz [Franciszek Antoni] Kobielski, biskup łucki, z Jmć xiędzem [Adamem] Orańskim, sufraganiem kamienieckim⁸⁵, [oraz] Jmć pan [Maciej] Mycielski, kasztelan poznański. [s. 1132]

• **29 VI 1741** • Z rana zaczęła się konsekracja Jmci xiędza [Jerzego Marii] LASKAREGO, infulata ołyckiego, na biskupstwo zenopolitańskie. Konsekrował go Jmć xiądz biskup łucki; *assistentes consecrationis* Ichmościowie xięża suffragan kamieniecki i koadiutor ormiański, *in praesentia* Ichmościów xięży [Felicjana Filipa] Wołodkowicza, *graeci ritus* chełmskiego, i [Eliasa?] Ulewicza [Hulewicza], nominata suffragana kijowskiego. Baryłki nieśliśmy ja z Jmć panem kasztelanem poznańskim, chleb xiążę Stanisław Radziwiłł, wojewodzie nowogrodzki, z Jmć panem Skaławskim, kasztelanicem gnieźnieńskim, świece zaś nieśli dwaj synowie moi. Przy *Te Deum laudamus* ognia garnizon mój tutejszy po trzykroć dawał i z armat na wałach stojących. Tych wszystkich na obiedzie traktowałem u siebie przy hucznym z dział biciu⁸⁶. [s. 1132–1133]

• **1 I 1743** • Jmć xiądz arcybiskup lwowski [Mikołaj Ignacy Wyżycki], wczoraj tu [do Żółkwi] przybyły, jedenastu instalował kanoników [nowo erygowanej żółkiewskiej kapituły kolegiackiej] i samego – *iuxta bullam pontificis* – benedykował proboszcza Jmć xiędza Jerzego MOCKIEGO na [tytułarne] opactwo [żółkiewskie] z wielką pompą i strzelaniem; *assistentes* byli Ichmościowie xiądz suffragan łucki i biskup zenopolitański⁸⁷. [s. 1221]

• **15 III 1746** • Jmć xiądz [Stanisław Benedykt] BARTOSZEWSKI, opat tyniecki, do Nieświeża odjechał⁸⁸. [s. 1417]

• **18 VII 1748** • Poczta warszawska przysłała. Jaśnie Oświecony xiążę Krzysztof na Słupowie SZEMBEK, arcybiskup gnieźnieński, prymas Korony Polskiej, opat tyniecki, dnia

---

jo v s k y j, *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminaries of Lviv (1665–1784)*, Rome 1975, s. 189–190, 255, nr 36).

⁸⁵ W literaturze przedmiotu brak daty zgonu biskupa Adama Orańskiego (Woyna-Orański), sufragana kamienieckiego i zarazem proboszcza w Jazłowcu, określanej mało precyzyjnie jako „przed 4 II 1778”, podczas gdy zmarł on jeszcze w roku 1766 (S. B a r a c z, *Pamiętki jazłowieckie*, Lwów 1862, s. 155 [tamże zwł. przyp. 208] i 200 [tamże przyp. 266 na s. 200–202]).

⁸⁶ K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 307; t e n z e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 42. Zob. również zapiskę pod datą 30 VI 1741 (s. 1133: „Obiad jedliśmy u Jmci xiędza biskupa zenopolitańskiego, który nas *splendidissime* traktował”); z kolei w dniu 11 VIII tr. biskup J.M. Laskarys uroczystie ochrzcił troje dzieci autora zapisek (s. 1139; pod datą 20 VII 1743 widnieje informacja o tym, że hierarcha ten wyjechał wówczas do Zamościa – s. 1259).

⁸⁷ Por. S. B a r a c z, *Pamiętki miasta Żółkwi*, Lwów 1877, s. 164, 168 (tytułarnym opatem J. Mocki został 26 V 1742); K.R. P r o k o p, *Arcybiskupi halicycy i lwowscy obrządku łacińskiego...*, s. 237. Zob. też informację o uroczystym przyjeździe arcybiskupa lwowskiego M.I. Wyżyckiego do Żółkwi, wspólnie z którym przybył tam również biskup tytularny saldyneński i sufragan łucki H.A. Szeptycki – dnia 31 XII 1742 (s. 1220).

⁸⁸ Na opactwie tynieckim instalowany – po długotrwałych sporach – 17 IX 1745 (P. S c z a n i e c k i, *Katalog opatów tynieckich*, „Nasza Przeszłość” 49 (1978), s. 218nn (zwł. s. 220); K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 296, przyp. 14).

szóstego *eiusdem*, o godzinie dziesiątej przed południem, w Łowiczu *desiit vivere*⁸⁹. *Die octavo praesentis* król nominował w Warszawie Jmć xiędza [Adama Ignacego] Kosiorowskiego [*recte* Komorowskiego], koadiutora kiiowskiego [*sic!*], na arcybiskupstwo gnieźnieńskie i prymasostwo⁹⁰. [s. 1592]

• **15 X 1749** • *Sacra* Jmci xiędzu [Adamowi Ignacemu] KOMOROWSKIEMU na arcybiskupstwo gnieźnieńskie przysła. [Poczta] doniosła, że tego miesiąca w Krakowie ma być prymasa konsekracja⁹¹. [s. 1682]

• **10 VI 1751** • Z Rzymu powrócił [do Ołyki] Jmć xiądz Jerzy DE LASKARIS, biskup zepolitański, kanonik lwowski, opat żółkiewski, infulat ołycki⁹². [s. 1795]

• **29 XII 1751** • Wczoraj wieczorem asystowaliśmy [we Lwowie] eksportacyi ciała Jmci xiędza Jana [Tobiasza] AUGUSTYNOWICZA, arcybiskupa ormiańskiego, któregośmy w kościele deponowali. Ten święty staruszek osiemdziesiąt i ósm lat żył, arcybiskupem był lat 36, a od roku 1719 był asystentem *Solis Pontificis*⁹³. † **30 XII 1751** • Z rana byliśmy na pogrzebie xiędza arcybiskupa ormiańskiego. Celebranssem był Jmć xiądz Mikołaj [Ignacy] Wyżycki, arcybiskup lwowski. *Magno apparatu* ten się pogrzeb odprawił. [...] Na arcybiskupstwo ormiańskie postąpił koadiutor Jmć xiądz Jakub [Stefan] Augustynowicz, synowiec nieboszczyka w Bogu zmarłego, godny człowiek⁹⁴. [s. 1822–1823]

• **21 XII 1754** • Z Wilna odebrałem wiadomość, że xiądz Józef SAPIEHA, biskup diocesarzeński, suffragan i koadiutor wileński, referendarz litewski, *die 4. praesentis* [= **4 XII 1754**] w Wilnie *desiit vivere, cuius anima sit in benedictione*; mało choruiąc, *inopinate* umarł⁹⁵. [s. 1989]

⁸⁹ Szostkiewicz, s. 564; Dola (I), s. 264, nr 61; Nitecki, kol. 429 („† 6 VII 1748”); K.R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 250; Jakubowski/Solarczyk, s. 71; M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 283. Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 73.

⁹⁰ Zob. następny przypis.

⁹¹ Między innymi Dola (I), s. 264, nr 62; K.R. Prokop, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 253–254; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 81–82; M. Kosman, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 285nn; K.R. Prokop, *Staropolskie sylwetki pilickie (XIV–XIX w.). Wybitne postaci wpisane w dzieje dawnej Pilicy*, Pilica 2013, s. 186–197. Również tenże, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 304; tenże, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 132.

⁹² Por. informację pod datą 1 I 1748 (s. 1537) o biskupie J.M. Laskarysie, infulacie ołyckim, który pojawia się wówczas z tytułem „nominat żółkiewskiej opacyi” (poprzedni tytularny opat żółkiewski, Jerzy Mocki, po raz ostatni wzmiankowany jest na kartach diariusza dnia 11 IX 1747; zmarł 9 XII tr.).

⁹³ G. Petrowicz, *La Chiesa Armena in Polonia e nei paesi limitrofi*, t. 3 – 1686–1954, Roma 1988, s. 156–166, 182nn; T. Zaleski, *Słownik biograficzny duchownych ormiańskokatolickich oraz duchownych rzymskokatolickich pochodzenia ormiańskiego w Polsce w latach 1750–2000*, Kraków 2001, s. 29–30, nr 17 i 19; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 295. Także Jakubowski/Solarczyk, s. 269.

⁹⁴ Por. również informację pod datą 27 XII 1751 o przybyciu autora diariusza tego dnia do Lwowa – niewątpliwie właśnie celem wzięcia udziału w opisanym pogrzebie (s. 1822). Nadto K.R. Prokop, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 126.

⁹⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 339 (pod datą 5 XII 1754); Szostkiewicz, s. 551; Nitecki, kol. 393 („† 4 XII 1754”); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*,

• **11 II 1755** • Poczta przyniosła, że [...] Jmć xiądz Franciszek [Antoni] KOBIELSKI, biskup łucki, *fatis cessit in opinione sanctitatis* [† 27 I 1755]. Niech z Bogiem odpoczywa⁹⁶. [s. 1996]

III. DIARIUSZ JÓZEFA JULIANA SAPIEHY

O ile dwa poprzednio zaprezentowane zabytki znajdują się dziś w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, diariusz Józefa Juliana Sapiehy, noszący tytuł *Diarium vitae Illustrissimi, Excellentissimi ac Reverendissimi Domini, Domini Josephi Juliani comitis Sapieha, episcopi Diæcesarensis, coadiutoris Vilnensis, manu propria conscriptum et gesta varia memoranda intra decursum vitae ipsius adnotata*, przechowywany jest – wraz z pozostałymi zasobami niegdysiejszej Biblioteki Ordynacji Zamoyskich – w Bibliotece Narodowej w Warszawie⁹⁷. Jest to rękopis partiami słabo czytelny (między innymi w odniesieniu do lat dwudziestych XVIII w. – przed rokiem 1732), a dodatkowo utrudnia lekturę fakt udostępniania go kwerendzistom wyłącznie w postaci mikrofilmu, nie zawsze wyraźnie wykonanego (brak przy tym stron 280–281). Od strony 291 (początek roku 1739) pismo zmienia się wprawdzie na o wiele bardziej staranne, pochodząc ewidentnie spod czyjej innej ręki (wcześniej tekst często pokreślony, z nadpisanymi fragmentami, nieraz trudny do odczytania)⁹⁸, lecz od tego momentu zapiski stają się o wiele mniej szczegółowe (już nie dzień po dniu, jak poprzednio, lecz tylko ogólnie co wydarzyło się w danym miesiącu). Zarazem też zaczynają dominować informacje na temat spraw majątkowych (czy w ogólności rodowych, to jest odnoszące się do kręgu rodzinnego autora diariusza), podobnie jak więcej jest świadectw mówiących o spra-

---

s. 279. Także W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 170; Z. Zielińska, *Sapieha Józef Stanisław...*, s. 26 („zmarł w Wilnie 4 XII 1754 i został pochowany w [wileńskiej] katedrze”); V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 855; Jakubowski/Solarczyk, s. 48. Nadto M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1 – 1714–1757, wyd. B. Królikowski i Z. Zielińska, Warszawa 1986, s. 506–507 („ksiądz Sapieha, koadiutor wileński, w roku 1754, w dzień św. Barbary, w Wilnie na apopleksję umarł”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 318 przyp. 98.

⁹⁶ Szostkiewicz, s. 486; Dola (I), s. 280, nr 40; Nitecki, kol. 207 („† 17 I 1755”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 304. Także J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 2, Gniezno 1883, s. 263; K.R. Prokop, *Sylwetki biskupów łuckich*, s. 156; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 74; Jakubowski/Solarczyk, s. 125.

⁹⁷ BN, sygn. BOZ 941 [= mf 3142].

⁹⁸ Zob. *Inwentarz rękopisów Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej*, t. [1] – *Sygnatury 1–2051*, oprac. B. Kocówna i K. Muszyńska, Warszawa 1967, s. 35, nr 941; *Pamiętniki i relacje w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej*, oprac. D. Kamolowa (przy współpracy T. Sieniackiej), Warszawa 1998, s. 300, nr 675: „Rękopis (autograf i odpis współczesny fragmentu z poprawkami autora) ma częściowo charakter pamiętnika, pisanego retrospektywnie (dla lat wcześniejszych do 1723 roku, dla końcowych 1739–1748); w pozostałych częściach jest diariuszem pisanym na bieżąco. Zapiski dotyczą spraw osobistych (itineraria, sprawy rodzinne), jednak wiele jest materiału dotyczącego życia publicznego, szczególnie w latach 1733–1736”.

wach politycznych aniżeli kościelnych. W partiach tego zabytku, traktujących o okresie po przyjęciu przez autora święceń biskupich, odnotowywane są niemniej sprawowane przezeń funkcje (czynności) pontyfikalne, w tym zwłaszcza udzielane święcenia, bierzmowania, konsekracje kościołów, ołtarzy, itd. (także błogosławienie ślubów, udzielanie chrztów, przewodniczenie pogrzebom). Diariusz J.J. Sapiehy, w którym współistnieją ze sobą język polski i łacina (na s. 279 tekst jeszcze po łacinie, od s. 283 już tylko po polsku), urywa się na pierwszych dniach marca 1749, choć autor zmarł dopiero z końcem roku 1754. Podobnie, jak w poprzednio zaprezentowanych zabytkach, przeplatają się tu świadectwa na temat *curriculum vitae* autora (także jego bliskich)⁹⁹ z informacjami o innych reprezentantach elit XVIII-wiecznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹⁰⁰.

* * *

● **16 II 1708** • Urodziłem się w Gdańsku *die 16. Februarii* 1708 we czwartek tłusty. Zaraz po wyjściu moim na świat, dla słabości, w której zostawałem, byłem chrzczony przez iednego dominikana, który mi dał imię Józef Julian. Czwarty zaś miesiąc po moim narodzeniu uczyniono iteracją chrztu moyego z ceremoniami kościelnymi, gdzie byłem trzymany przez Najjaśniejszego Króla Polski Stanisława I [= *Stanisław Leszczyński*] y przez Jeymość panią Joannę de Bethune Jabłonowską, wojewodzinę ruską, ciotkę moją. Dano mi [wówczas] imię Stanisław Jan¹⁰¹. [s. 3]

● **1711** • Ten rok był znaczny przez narodzenie brata mego, *die 12. Martii*, który był trzymany do chrztu przez Jmć pana Kazimierza Sapiehę, wojewodę wileńskiego, y przez xieżnę Holsztyńską. Wziął imię Michał Antoni¹⁰²; oraz też przez weselny akt siostry moyey Jmć pani Maryi Ludowiki Sapieżanki z Jmć panem Alexandrem Wielopolskim,

⁹⁹ Np. na s. 86 można przeczytać o święceniach diakonatu autora diariusza, przyjętych z rąk nuncjusza apostolskiego Kamila (Camillo) Paolucci-Merliniego w kościele Św. Krzyża w Warszawie w roku 1732 (z kolei na s. 242 o śmierci 13 IV 1737[?] 84-letniej Sapieżanki, zakonnicy od 72 lat – być może chodzi o Aleksandrę Sapieżankę, córkę Jerzego Stanisława, bernardynkę w Słonimiu, zmarłą – wedle literatury przedmiotu – po roku 1728).

¹⁰⁰ Przykładowo na s. 107 o śmierć króla Augusta II; z kolei na s. 107–137 obszernie o kwestiach związanych z elekcją nowego monarchy i w ogólności z rywalizacją o polski tron w latach 1733/34 (zwl. s. 131 i 137, gdzie o ponownym wyborze króla Stanisława Leszczyńskiego tudzież o schronieniu się w Gdańsku prymasa Teodora Andrzeja Potockiego).

¹⁰¹ Zob. również tamże „Rok MDCCIX. Podczas powietrza [morowego] ujeżdżaliśmy z Gdańska przez Elbing [to jest Elbląg] do Królewca. Rok MDCCX. Chowałem się w Królewcu” (s. 3). Dalej, na s. 28 rękopisu, o ponownej bytności w Gdańsku w roku 1725 roku wówczas już 18-letniego autora diariusza (także s. 32 – rok 1726; o rodzinnym mieście późniejszego biskupa koadiutora wileńskiego wielokrotnie zresztą jest mowa w jego zapiskach autobiograficznych). Por. W. D w o r z a c e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 154 i 170; Z. Z i e l i Ń s k a, *Sapieha Józef Stanisław...*, s. 24 („ur. 16 I 1708 w Gdańsku [...], pierwotnie ochrzczony został z wody jako Józef Julian, [natomiast] imię Stanisława otrzymał przy powtórnym chrzcie 16 II t.r., do którego trzymał go Stanisław Leszczyński”).

¹⁰² Zob. P.P. R o m a n i u k, *Sapieha Michał Antoni herbu Lis (1711–1760), podkanclerzy litewski*, [w:] PSB, t. 35, s. 110 („ur. 10 lub 12 III 1711 w Królewcu, gdzie przebywała wówczas znaczna część rodziny Sapiehów, skłócona z królem i odsądzona od urzędów”).

starostą opoczyńskim, *die 11. Novembris*, którzy potym za tegoż miesiąca iechali do Krakowa¹⁰³. [s. 3]

• [5] VIII 1719 • Jmć xiądz Ludwik [Karol] OGIŃSKI, biskup smoleński, umarł w Augustie¹⁰⁴. [s. 12]

• luty 1729 • Accepi nuntium de fati Illustrissimi [Caroli Petri] PANCERZYŃSKI [*pierwotnie napisane Gosiewski, potem przekreślone*], episcopi Vlnensis [*† 19 II 1729*]¹⁰⁵. [s. 48]

• październik–grudzień 1730 • Illustrissimus [Michaël (Nicolaus) Joannes] Zienkiewicz, a Sanctissimo [to jest przez papieża] simul praeconizatus est et declaratus episcopus Vlnensis, die 10. Novembris bullas recepit [...]. Illustrissimus episcopus Vlnensis pro iuramento praestando abscessit Samogitiam ad episcopum illius loci; redux die 10. Decembris solemnem absolvit ingressum, pro quo decorando dominus generalis milites suos e locis diversis Vilnam adscivit; academici pares cum capitulo honores praetendendo incedeba[n]t [...]. Schismaticis gratulantibus novus episcopus reposuit: «Exorabo Maiestatum Domini, ut sit unum ovile et unus pastor»¹⁰⁶. [s. 67]

¹⁰³ Por. A. R a c h u b a, *Sapieha Aleksander Pawel herbu Lis (1672–1734), marszałek wielki litewski*, [w:] PSB, t. 34, s. 564 („z małżeństwa z Marią Katarzyną de Béthune [...] pozostawił synów: Kazimierza Leona, Józefa Stanisława, Michała Antoniego i córkę Ludwikę Marię, od roku 1711 żonę Aleksandra Dominika Wielopolskiego, starosty opoczyńskiego, a od roku 1727 żonę wojewody białskiego Antoniego Michała Potockiego”). Rzeczony starosta A.D. Wielopolski zmarł 29 VI 1725 (J. D u n i n - B o r k o w s k i, *Almanach błękitny...*, s. 253). Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 153 i 170.

¹⁰⁴ Szczegółowiej o tym fakcie w: *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego, (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862, s. 172 („Roku 1719 Jmć xiądz Ludwik Ogiński, biskup smoleński, w leciech 39 niespodziewanie umarł w domu Jmci pana Trzebińskiego, dnia 5. sierpnia, na nieuleczalną zapadłszy chorobę, którą zowią *miserere*”). Por. J. D u n i n - B o r k o w s k i, *Almanach błękitny...*, s. 22 (gdzie jako datę dzienną zgonu podano 5 IX 1719). Zob. również T. Ż y c h l i Ń s k i, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 5, Poznań 1883 [reprint: Poznań 1995], s. 184 („umarł w roku 1718”); J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 300–301; Szostkiewicz, s. 524 („22 XI 1717 r. otrzymał prowizję papieską [na biskupstwo smoleńskie], zmarł zaś w następnym roku”); Dola (I), s. 293, nr 12 („zm. 1718”); Nitecki, kol. 317; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 231; Jakubowski/Solarczyk, s. 185 („† 1718”). Pogrzeb L.K. Ogińskiego odbył się dopiero 24 IV 1720 – w wileńskiej katedrze (*Diarium Collegii Societatis Jesu. Ab anno 1710 ad anni 1723 Septembrem exclusive*, ed. I. Katilienė, Vilnius 2004, s. 456: „Patres ex Collegio numero 9 celebrarunt sacra de requiem in funere Illustrissimi Oginski, episcopi Smolenscensis, quod peractum in templo arcensi. Deductioni corporis et funeri interfuerunt academici” – 24 IV 1720), gdzie bez mała dwa lata wcześniej, w niedzielę Zesłania Ducha Świętego 5 VI 1718, otrzymał on święcenia biskupie (tamże, s. 360–361: „Dominica Pentecostes. Devotio anticipata ob consecrationem Illustrissimi, Reverendissimi Domini Oginski in episcopum Smolenscensem” – 5 VI 1718). Nadto W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 179.

¹⁰⁵ H. D y m n i c k a - W o ł o s z y Ń s k a, *Pancerzyński Karol Piotr herbu Trzaska (zm. 1729), biskup smoleński, potem wileński*, [w:] PSB, t. 25, s. 116–117 („zmarł w swoim majątku Karolin 19 II 1729 w wyniku ciężkich obrażeń doznanych w czasie wypadku w podróży”). Także Szostkiewicz, s. 530; Dola (I), s. 298, nr 26; V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 493–497; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 240; Jakubowski/Solarczyk, s. 48.

¹⁰⁶ Szostkiewicz, s. 596–597; Dola (I), s. 298, nr 27; Nitecki, kol. 516; V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 499–511; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 387–388.

- **1732** • Illustrissimus x[iądz] A[leksander] HORAIN venit Samogitia Vilnam et bullis pro episcopatu Hirenensi et suffraganeatu Samogitiae acceptis, violaceum habitum assumptis¹⁰⁷. [s. 79] • Post fata Illustrissimi [Hieronymi] JAŁOWICKI [† 8 I 1732] dignitas secretarii supremi Regni cessit Illustrissimo [Martino] ZAŁUSKI, decano Plocensi¹⁰⁸. [s. 81]
- **16 III 1732** • In templo Sanctae Crucis [Varsaviae] Illustrissimus nuncius [Camillus Paulucci-Merlini] consecravit Illustrissimum [Alexandrum] HORAIN, electum Hirenensem. Assistentes episcopi fuere: Illustrissimis [Stanislaus Josephus] Hosius, Camenecensis episcopus, et [Adam Franciscus] Rostkowski, suffraganeus Luceoriensis¹⁰⁹. [s. 81]
- **25 V 1732** • Celsissimus primas consecravit Illustrissimum vicecancellarium [Joannem Alexandrum] LIPSKI, episcopum Luceoriensem; assistentes episcopi erant Illustrissimus [Andreas Stanislaus] Załuski, Plocensis, [Adam Augustinus] Wessel, Livoniae praesules, [Adam Franciscus] Rostkowski, Luceoriensis, [et Mathias Alexander] Sołtyk, Culmensis, suffraganei¹¹⁰. [s. 88]
- **lipiec 1732** • Rescivi de morte [Constantini Feliciani] Szaniawski, episcopi Cracoviensis, praelati inter magnos sui saeculi viros annumerandi ob rarissimam peritiam in politicis et oeconomicis episcopatus Cracoviensis industrias [...]. Successit illi cancellarius Regni [Joannes Alexander] Lipski, demisso episcopatu Luceoriensi, quem obtinuit episcopus Plocensis [Andreas Stanislaus] Załuski, quamvis gradu inferiorem, ut sigillum maius habere possit. Praeposituram Miechoviensem et abbatiam Mogilensem idem post Lipski obtinuit princeps [Theodorus] Czatoryski. Episcopus Plocensis nominatus est et ducatus Sielunensis post illum cessit Załuski secretario Regni domino Oskierka [*winnno być*: Dembowski]¹¹¹. [s. 94–95]

¹⁰⁷ Zob. też na s. 68 diariusza o procesie informacyjnym A. Horaina na sufraganię żmudzka. Por. również J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 306; *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych XVII–XIX w. z Archivio Segreto Vaticano (ASV)*, wyd. K.R. P r o k o p, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 93 (2010), s. 141.

¹⁰⁸ UDR, t. 10, s. 149, nr 961 („nominacja 10 III 1732 po śmierci Hieronima Jełowieckiego”). Także J. K r ę t o s z, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego...*, s. 103–104, nr 10; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 302; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 36.

¹⁰⁹ Nie należy mylić Aleksandra Horaina młodszego z jego stryjem Aleksandrem Mikołajem Horainem, także biskupem (zob. niżej przyp. 115), którego sakra miała miejsce w Wilnie 27 lat wcześniej (J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 280 – pod datą 17 V 1705: „Odbyła się konsekracja kustosa wileńskiego, infulata gieranofńskiego Aleksandra Horaina na biskupa Tyberiady. Konsekrował [go] biskup wileński Brzostowski w asyście biskupa Zgierskiego i Gedeona Szumlańskiego, [unickiego] biskupa smoleńskiego, w obecności wielu magnatów i senatorów”; zob. również *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 153); K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 301–302.

¹¹⁰ Dola (I), s. 280, nr 38; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 308; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 43.

¹¹¹ Zob. wyżej przyp. 5 oraz niżej przyp. 144.

- [13 VIII] 1732 • Episcopus Posnaniensis [Joannes Joachimus] TARLO mortuus est Viennae, Romae redux¹¹². Cui successit episcopus Camenecensis [Stanislaus Josephus] Hosius, huic Livoniensis [Adam Augustinus] Wessel, Livoniensi vero [Constantinus] Moszynski, Ordinis S. Pauli, qui irrito eventu ad Chelmensem infulam supposito ascensu, Chelmensis episcopus [Joannes Felix] Szaniawski ad Vlnensem cathedram nominatus fuerat¹¹³. Omnes isti praelati nondum praeconizati sunt. [s. 96]
- [21 II] 1735 • Episcopus Camenecensis [Adam Augustinus] WESSEL, vir pietate et asceticis scriptis clarus, apoplexia correptus obiit¹¹⁴. [s. 179]
- 1736 • [Decessit] vere praesul Alexander [Nicolaus] HORAIN, episcopus Samogitiae [† 7 XII 1735], in exilio¹¹⁵; hunc episcopatum obtinuit Varsaviae Reverendissimus [Josaphat Michael] KARP¹¹⁶; post illum vero officium secretarii Magni Ducatus Lithuaniae [obtinue] reverendissimus [Antonius Dominicus] TYSZKIEWICZ¹¹⁷. [s. 210–211] • Ad coadiutoris [Livoniensis] officium obtinuit nominationem [Venceslaus Hieronymus] SIERAKOWSKI, custos coronarum Regni, a rege et episcopo Livoniae [Constantino] Moszynski ex Ordine S. Pauli Eremitarum¹¹⁸. [s. 224]
- 27 V 1736 • Primum sacerdotium in Capella Regia [Varsaviae] habuit nominatus Plocensis [Antonius Sebastianus] DEMBOWSKI, ex-referendarius Regni; in cuius gratiam mareschalcus Regni solenni convivio omnes magnates excepit¹¹⁹. [s. 217]

¹¹² Szostkiewicz, s. 569 („zmarł w 1732 r. w Wiedniu w drodze powrotnej z Rzymu”); Dola (I), s. 288, nr 69; Nitecki, kol. 444; Jakubowski/Solarczyk, s. 160. Nadto W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 132; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 111; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 323.

¹¹³ Zob. również na s. 98 diariusza, gdzie poruszona kwestia sporu o obsadę diecezji wileńskiej (por. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 301–302). Z kolei na s. 171, pod rokiem 1734, wzmianka informująca o tym, że „episcopus Vlnensis [M.J. Zienkowicz], qui fugiens Moschos ipsum capere missos Tylzam se recepit hic venit et aliquot dies moratus, Tylzam rediit”.

¹¹⁴ Szostkiewicz, s. 581 („umarł 11 II 1735”); Dola (I), s. 268, nr 11; Nitecki, kol. 474; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 324; Jakubowski/Solarczyk, s. 83. Także K.R. Prokop, *Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec – Ostróg 2007, s. 277–278.

¹¹⁵ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 311; Szostkiewicz, s. 468 („zmarł 7 XII 1735 na dobrowolnym wygnaniu podczas wojny domowej między stronnikami [Stanisława] Leszczyńskiego i [Augusta III] Sasa”); Dola (I), s. 281, nr 30; Nitecki, kol. 152–153; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 301; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 118; Jakubowski/Solarczyk, s. 233. Zob. również wyżej przyp. 109.

¹¹⁶ UDR, t. 11, s. 180, nr 1439 („awans 19 I 1736 na biskupa żmudzkiego”). Także J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 311 (wpis pod datą 2 V 1736); Dola (I), s. 281, nr 31.

¹¹⁷ UDR, t. 11, s. 180, nr 1440 („nominacja 20 I 1736 po awansie J. Karpia”).

¹¹⁸ Szostkiewicz, s. 554; Dola (I), s. 266, nr 13; Nitecki, kol. 401–402; E. Burda, *Sierakowski Wacław Hieronim z Bogusławic herbu Ogończyk (1700–1780), biskup przemyski, potem arcybiskup lwowski*, [w:] PSB, t. 37, s. 307.

¹¹⁹ Na kapłana Antoni Sebastian Dembowski został wyświęcony 15 IV 1736 w Warszawie przed ordynariusza *loci*, biskupa poznańskiego Stanisława Józefa Hozjusza (AKMK, sygn. KP 226, k. 4r–5r [s. 1–3];

- **3 XII 1736** • Die s. Xaverio. Sacra missas sacrificium habui et prandium [cum] episcopo Smolenscensi apud Jesuitos ordinem [...] et gratulatus sum nomine capituli [Vilnensis] solemni oratione in templo episcopo anniversariam consecrationis diem¹²⁰. [s. 238]
- **27 I 1737** • [Josaphat] KARP, nominatus Samogitiae, qui hebdomada una ante venerat [Vilnam], consecratus est in cathedra ab episcopo Vilnensi et suffraganeis Vilnensi et Samogitiensi¹²¹. [s. 239]
- **16 V 1737** • [Georgius Casimirus] ANCUTA, suffraganeus Vilnensis, phtysi consumptus, lente moritur, aliquot ante diebus sacramenta susceperat quam in lecto inventus est examinis. Saltem ut famuli asserebunt praeter omnium expectationem nullam pecuniam reliquit¹²². [s. 244] • Eadem die episcopus [Vilnensis] mihi suffraganeatum appromisit. [...] Sequenti die [17 IV 1737] vespere corpus pie defuncti Ancuta elatum celebrante episcopo [Vilnensi] et sequenti die in cathedrali ecclesia tumulatum est¹²³. [s. 245]
- **12 VII 1737** • Rescivi me esse praeconizatum 8. Junii, in vigilia Pentecostes, ad episcopatum Diocaesarensis cum coadiutoria Vilnensi, die vero 19. recepi nova ab adiutore collatum mihi esse a Sanctissimo Domino Clemente XII. episcopatum cum coadiutoria die 26. Junii, bullas vero recepi Vilnam missa 2. Augusti, in festo Portiunculae¹²⁴. [s. 251]
- **21 VIII 1737** • Illustrissimus episcopus [Vilnensis], qui noluerunt, ut se invitando Dombrovniam rescirem literis invitatus, venit Vilnam ut me consecraret; huic semimiliari obviam cum Ziolkowski et Lopacinski canonicis processerimus. Die vero 27., praeparans se ad sacrum episcopatus ordinem, in domo sacerdotum Congregationis Missionum incepi exercitia spiritualia in honorem Beatissimae [Virginis Mariae], sanctorum Caroli

---

K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 298 przyp. 25). W przytoczonej zapisce mowa natomiast o uroczystych prymicyjach kapłańskich (zob. niżej przyp. 144). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 61 („prymicyjną Mszę św. odprawił 22 V 1736 wobec królestwa w kaplicy zamkowej [w Warszawie]”).

¹²⁰ Por. K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 318 przyp. 98.

¹²¹ M. Wołoncewski, *Biskupstwo żmudzkie*, s. 95; J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 313 (pod datą 1 II 1737: „Kapituła [wileńska], cum summa exultantium animorum gratulatione, pozdrawia Jozafata Karpia, konsekrowanego na biskupa żmudzkiego 27 I tr.”); Dola (I), s. 281, nr 31; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 303; tenże, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 38. Zob. nadto A. Mysztołowicz, *Karpiowie herbu własnego*, Wilno 1906, s. 48–51; K.R. Prokop, *«Diario Ordinario» oraz «Notizie»...*, s. 131.

¹²² Szostkiewicz, s. 404 („umarł 16 V 1737 non tam annorum quam meritis erga Rempublicam et Dei Ecclesiam plenus”); Nitecki, kol. 6; V. Petkus, *Vilniaus vyskupai...*, s. 855; Jakubowski/Solarczyk, s. 48.

¹²³ Zob. literaturę w poprzednim przypisie. Por. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 313 (pod datą 17 V 1737: „umarł 16 V sufragan Jerzy Ancuta, archidiacon wileński, biskup antypatrenski”); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 295 (zgon 16 V 1737, pogrzeb w katedrze wileńskiej 18 V tr.); *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 11.

¹²⁴ J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 313 (pod datą 30 VIII 1737: „Otrzymano bullę prekonizującą prałata Sapiechę na koadiutora biskupa wileńskiego z dnia 12 VI 1737. Konsekrację naznaczono na 1 IX”). Ponadto *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 136.

Borromaei, Francisci Salesii et Vincentii à Paulo, sub directione Boduin, ea de causa Varsavia a me evocati et praecibus acciti, quas 29. terminavi¹²⁵. † **31 VIII 1737** • Cum benedictione episcopi [Vilnensis] ex eius voluntate pridie violaceis vestes assumpsi. Venit [etiam] episcopus Samogitiensis cum suo suffraganeo, episcopus vero Smolenscensis cum ratione antiquitatis consecrationis vellet precedere Samogitiensem; illo reluctantante excusavit se ne conconsecrator esset, ei substitutus est suffraganeus Samogitiae, quem hoc praevidens[?] Vilnam evocaveram. [s. 253]

• **1 IX 1737** • Dominica 12. post Pentecostes, prima et insimul die 1ma Septembris, consecrationi meae destinata. Summo mane episcopus [Vilnensis] sua tormenta in signum explodere iussit, dein castellanus Trocensis, referendarius Monstowicz, praefectus armamentarii, [...] cum rhedis et apparatu splendido in domum meam venerunt et me ad templum cathedralem deduxerunt in magno comitatu, ubi me iam Vilnensis, Samogitiensis, Smolenscensis episcopi [et] suffraganeus Samogitiensis praestolabuntur. Omnes me sic praecedentes ad episcopum adduxerunt, quo salutato inde ad capellam Nominis Mariae, unde sacro ritu deductus sum ad altare maius et consecrante episcopo Vilnensi et Samogitiensi cum suo suffraganeo consecratus sum assistente toto capitulo. [...] Suo tempore habuit panegyricam concionem sacerdos Piarum Scholarum; vinum ad offertorium pro solito ritu detulit [Josephus Benedictus] Tyszkiewicz, castellanus Samogitiae et mareschalcus Tribunalis, cum castellano Trocensi [Antonio Casimiro Sapieha]; panes Minscensis castellanus [Daniel Wyhowski] cum praefecto armamentarii Monstowicz¹²⁶. [s. 254–255]

• **17 XI 1738** • Xiążę Jmé Theodor [Andrzej] POTOCKI, prymas Królestwa y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, po dwuniedzielney chorobie na kamień umarł tak, jak żył pobożnie i odważnie, wszystkich każąc do siebie puszczać do zgonu; przed śmiercią dom swoy królowi rekomendował; wielki wolności miłośnik, biskupich i senatorskich cnót wzór i powaga¹²⁷. [s. 287]

• **październik 1737** • Po zaczętey octobrowej kapitule, w katedrze wileńskiej [*ostatni wyraz przekreślony*] biskup wileński, *in assistentia mea* y suffragana żmudzkiego, konsekrował [Antoniego Dominika] TYSZKIEWICZA, sekretarza [wielkiego] litewskiego, na biskupstwo mienniteńskie [*sic!*] przy suffraganii kiiowskiej¹²⁸. [s. 305]

¹²⁵ Mowa o Gabrielu Piotrze Baudouin, czynnym w Rzeczypospolitej Obojga Narodów francuskim misjonarzu św. Wincentego à Paulo, na gruncie warszawskim wślawionym w szczególności rozlicznymi dziełami miłosierdzia (miedzy innymi założyciel Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie). – F. Ś m i d o d a, *Książdz Gabriel Piotr Baudouin i jego dzieło w latach 1732–1768*, Warszawa 1988; *Misjonarze św. Wincentego à Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 1 – *Dzieje*, pod red. S. R o s p o n d a, Kraków 2001, wg indeksu.

¹²⁶ K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 318; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 55. Por. J. K u r c z e w s k i, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńskiej...*, t. 3, s. 313.

¹²⁷ Zob. wyżej przyp. 80.

¹²⁸ M. W o ł o n c z e w s k i, *Biskupstwo żmudzkie*, s. 97; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 324; t e n ż e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 61. Także *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 146.

- **23 VI 1744** • W wigilię św. Jana umarł [Bogusław] GOSIEWSKI, biskup smoleński, który przed śmiercią koniecznie chciał się widzieć ze mną dla pożegnania, jakosż [sic!] musiałem, choć chory, nieść się kazać do niego. Nim umarł, niesłychanym przykładem, za wniesieniem Trybunału, niby to *pro securitate* successorów, wysłano deputatów, którzy wszystkie rzeczy wynosili w oczach umierającego y rejestrowali w drugim pokoju. Wartę także przydano, która cały dzień przed śmiercią przy drzwiach stała y nie wyszła, póki ciała nie wyniesiono do katedry, ubranego w pożyczone suknie, bo rzeczy jego wszystkie żołnierze y deputaci brali, a drugie były [...] w kancelarii Trybunału złożone¹²⁹. [...] Po tym pralacie świętobliwym, uczonym y godnym [...], dostało się biskupstwo smoleńskie [Jerzemu Mikołajowi] Hylzenowi, pisarzowi [wielkiemu] litewskiemu, sufragania białoruska i dziekania [Antoniemu] Żółkowskiemu, któremu na kustodię katedralną *successit* [Tomasz] Zienkowicz, plebania bykstrańska[?] kanonikowi [Janowi Dominikowi] Łopacińskiemu, kaplica zaś kollacyi Radziwiłłowskiej w katedrze [wileńskiej Józefowi Dominikowi] Puzynie, biskupowi inflantskiemu¹³⁰. [s. 388–389]
- **lipiec 1744** • Był w Warszawie konsekrowany suffragan inflantski [Stanisław Kazimierz] DOWGIAŁŁO ZAWISZA przed expedycją processu, którego *ex commisso* nuncyatury i cytatem kommisją do dóbr na suffraganię inflantską nadanych przez Puzynową, kasztelanową mściśławską, *iudicium* także moje *de utilitate* tej fundacyi posłać musiałem do nuncyatury y zwykłą przed procesem *professionem fidei* przyjmowałem¹³¹. [s. 389–390]
- *Ultimis Julii*, otrzymawszy na moją instancją y staraniem oycy kanonię wileńską xiądz [sic!] Ignacy Massalski, kasztelanic trocki, po [Andrzeju] Wołodkowiczu, który iak żył pobożnie, tak umarł świętobliwie, przyjechał do Wilna. Ulokowałem go na Antokolu, pomogłem do prędkiej instalacyi y *iucundum ingressum* onemu sprawiłem¹³². [s. 390]
- **luty 1746** • W tę porę umarł xiądz Mikołaj [Faustyn] Radziwiłł, wojewoda nowogrodzki¹³³, iako też kardynał [Jan Aleksander] Lipski w Kielcach, w sobotę przez Zapustami [† 20 II 1746], do którego wielka moc panów na karnawał ziechała się była¹³⁴. [s. 420]

¹²⁹ Podobnej treści świadectwo w: J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 323 (pod datą 26 VI 1744). Zob. również Szostkiewicz, s. 459 („zmarł 24 VI 1744 r.”); Dola (I), s. 293, nr 14; Nitecki, kol. 126–127; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 107; Jakubowski/Solarczyk, s. 185.

¹³⁰ Zob. J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 323–324 (zapiski pod datami 27 VII oraz 18 XII 1744).

¹³¹ K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 299; t e n z e, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 32. Zob. również t e n z e, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 128. Zob. również AGAD, zesp. 6 – Nuncjatura Stolicy Apostolskiej 1661–1794, sygn. 9 – [Dokumenty odnoszące się do fundacji sufraganii inflanckiej, 1753–1754].

¹³² J. Kurczewski, *Kościół zamkowy, czyli katedra wileńska...*, t. 3, s. 323 (pod datą 29 VII 1744 „Ignacy Massalski, kleryk mniejszych święceń, instalowany na kanonika z prezenty królewskiej na miejsce kanonika Wołodkowicza”); T. Kasabula, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin 1998, s. 80.

¹³³ E. Szklarska, *Radziwiłł Mikołaj Faustyn herbu Trąby (1688–1746), miecznik litewski, następnie wojewoda nowogrodzki*, [w:] PSB, t. 30, s. 363 („zmarł w Zdzięciole 2 II 1746; uroczysty pogrzeb wyprawili mu w Nieświeżu 18 IX 1748 M.K. Radziwiłł”). Nadto UDR, t. 11, s. 99, nr 669 oraz s. 234.

¹³⁴ Szostkiewicz, s. 501; Dola (I), s. 273, nr 62; Nitecki, kol. 252; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 308. Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku*

• **lipiec 1747** • W tę porę król pruski [Fryderyk II] katolikom w Berlinie kościół murować pozwolił. Delegowany od niego pruski minister pierwszy kamień zakładał. Wrzucano tam w fundamenta metale, na których *inter titulos* króla pruskiego i ten dołożono: *religionis Catholicae fautori*. Ojciec Święty także pisał do biskupów, animując do kontrybucyi na wystawienie tego kościoła, te dołożywszy *formalia*: upewniając, że ten *expens* inaczej obrócony nie będzie, *siquidem hoc nobis appromisit verbo regio supremus ditionum Prussicarum dominus*. Co zdawało się *non carere mysterio*, iako też że nominowanego od króla pruskiego na biskupstwo wrocławskie xięcia [Filipa Gotarda] Szafgotza [papież] konsekrować kazał¹³⁵. [s. 455]

• **wrzesień–październik 1747** • Kontynuowała się kapituła [*mowa o jesiennej sesji generalnej kapituły katedralnej w Wilnie*], na której z prezentą od króla na kanonię wileńską prezentował się [Stanisław Kazimierz] DOWGIALLO [ZAWISZA], suffragan inflancki, którego odłożono do kilku dni. On zaś *malo consilio* wzięwszy to *pro repulsa*, przeczuwając, że nie będzie *admissus*, bo były tego *gravissimae rationes*, zapozwał biskupa [wileńskiego] i kapitułę do nuncyatury i tam rekurs uczynił. Co widząc, pisałem do nuncyatury, exponując racje, dla których go przypuścić nie należało, nawet gdyby się prezentował [...]. Uprosiłem nuncyusza y audytora, ażeby tę sprawę zwlekli do przyszłego sejmku, podczas którego [...] moglibyśmy otrzymać nominację godnego *subiectum*. Na tym stopniu miałem *in votis* utrzymać xiędza [Jerzego Marię] LASCARIS, biskupa zenopolitańskiego, y on sobie tego bardzo życzył, ale potem *ultra recessit*, gdy go xiążę woyewoda wileński wypromował na opactwo żółkiewskie z retencyą infuły łyckiej i kanonii lwowskiej. Pisał do mnie xiążę podkanclerzy [Michał Fryderyk Czartoryski] *instando* za suffraganem inflanckim, a bardziey chcąc dawną *restabilire* przyiaźń, ale iam się ekskuzował prawdziwą racją, że takie utrzymując *subiectum*, przeciw któremu były *rationes canonice* y było biskupowi y kapitule *odiosum*, musiałbym onym się narażić. [s. 463–464]

• **lipiec 1748** • *Ultimis Junii* umarł prymas [Krzysztof Antoni SZEMBEK] [*w rzeczywistości zmarł 6 VII 1748*], święty prałat i bardzo o wiarę katolicką żarliwy, *malleus haereticorum*, który ledwo nie wszystką swoją intratę na ubogich rozdawał. Mszę św. codziennie miewał, a przed nią zawsze przeproszał *etiam* nayostatniejszych ludzi z domowych swoich, ieżeli kogo uszczypliwym słowem obraził¹³⁶. Na miejscu tak świętego

1795, t. 1, s. 530; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 196; t e n z e, *Polscy kardynałowie*, s. 164; t e n z e, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 134. Por. inne współczesne świadectwo: Archiwum Diecezjalne w Kielcach, sygn. Kap.K 4 – [Acta capituli collegiatae Kielcensis 1743–1808], s. 19 (zapiska pod datą 23 II 1746): „Venit summa dies et ineluctabile tempus, quo Eminentissimus Dominus Joannes Alexander Divina miseratione Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalis a Lipe Lipski, episcopus Cracoviensis, dux Severiae, die 15. Februarii anno currenti 1746° morbo pleurae correptus, die 20. eiusdem mensis, circa undecimam horam pomeridianam, aetatis suae 56 annorum, munitus omnibus sacramentis, viam universae carnis ingressus est”.

¹³⁵ Szostkiewicz, s. 551; Dola (I), s. 302, nr 44; Nitecki, kol. 395; J. P a t e r, *Poczet biskupów wrocławskich*, Wrocław 2000, s. 98–99. Również t e n z e, *Wrocławska kapituła katedralna w XVIII wieku. Ustrój – skład osobowy – działalność*, Wrocław 1998, s. 221–222.

¹³⁶ Zob. wyżej przyp. 90.

człeka siła ludzi chciało moją niegodność ulokować. Woyewoda krakowski o to starać się zaczął. Niektórzy *ex magnatibus* pisali do Rzymu, ażeby Ojciec Święty to królowi proponował, o czym podobno y nuncyusz wiedział [...]. Wszystko to, gdy prymas iak świca dogorywał, ale ia lepiej wiedząc, co mi *expedit*, nie chciałem wchodźić w konkurencyę, ani żadnego do niey czynić kroku. Jakoż podobno by to było *virito eventu*, bo Czartoryscy i graff Bruhl *magno studio* promowali [Adama Ignacego] KOMOROWSKIEGO, proboszcza krakowskiego, mimo wszystkich biskupów, którym to przyniosło niezmierną mortyfikacyę. Król dał sekretaryę litewską [Antoniemu Erazmowi] WOŁŁOWICZOWI, pisarzowi litewskiemu¹³⁷, a po nim wakujący urząd [Ignacemu Jakubowi] MASSALSKIE-MU, kanonikowi wileńskiemu i warszawskiemu¹³⁸. [s. 486–487]

IV. DIARIUSZ ANTONIEGO SEBASTIANA DEMBOWSKIEGO

Najmniej znany spośród prezentowanych w obecnej publikacji zabytków, *Dyariusz spraw y interessów diecezji kuiawskiej y pomorskiej zaczęty in anno 1752 A.S.* Dembowskiego, przechowywany w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku¹³⁹, to manuskrypt liczący łącznie 112 kart (na wszystkich tekst skreślony ręką własną autora). Zapiski dotyczą okresu od 6 VI 1752 roku, to jest od dnia nominacji Antoniego Sebastiana Dembowskiego na biskupstwo włocławskie (dodatkowo na karcie 1v trzy wpisy odnoszą się do faktów sprzed tej daty, mianowicie sakry biskupiej, ingresu w Płocku oraz wcześniej prowadzonego – za rządów pasterskich w diecezji płockiej – takiegoż diariusza), do końca lutego 1761 roku. Ostatni z wpisów opatrzony został datą 25 II 1761 roku, przy czym w końcowych latach życia, ze względu na pogłębiające się kłopoty zdrowotne autora, wpisów w diariuszu jest co raz mniej, a wśród nich trafiają się wzmianki o nasilających się chorobach biskupa¹⁴⁰. Pozostawione szerokie marginesy kart posłużyły A.S. Dembowskiemu do umieszczania na nich «nagłówków» do poszczególnych spraw, co wydatnie ułatwia kwerendziście odszukanie informacji na interesujące tematy. Ponieważ w zakończeniu rękopisu brak jakiegokolwiek pustego miejsca, lecz również ostat-

¹³⁷ UDR, t. 11, s. 131, nr 973 („awans 14 VI 1748 na sekretarza duchownego”) oraz s. 181, nr 1442 („nominacja 14 VI 1748 po śmierci A. Wojny”). Nadto J. K o r y t k o w s k i, *Pralaci i kanonicy...*, t. 4, s. 342–347; *Duchowieństwo i świątynie na ziemi wileńskiej...*, s. 371.

¹³⁸ UDR, t. 11, s. 131, nr 974 („nominacja 20 VI 1748 po awansie A. Wołłowicza”). Zob. także T. K a - s a b u ł a, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, s. 80–85 (zwł. s. 84); V. P e t k u s, *Vilniaus vyskupai...*, s. 515nn.

¹³⁹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej cyt.: ADW], sygn. 2 – ABKP 44 (52 cz. 2).

¹⁴⁰ Zob. również ADW, sygn. AKap 24(238) – [Akta włocławskiej kapituły katedralnej 1757–1763], k. 267v (zapiska o śmierci biskupa A.S. Dembowskiego w dobrach rodowych „Bądków nuncupatis”; tamże o dwóch członkach kolegium kanoników katedralnych, którzy zostali delegowani „ad condumendum corporis supradicti illustrissimi loci ordinarii ad ecclesiam cathedralem Vladislaviensem”), 268r („Exuviarum illustrissimi excellentissimi olim episcopi eligendi locus depositionis et reparandi, si opus fuerit, datur facultas illustrissimo suffraganeo” [mowa o Janie Dembowskim, rodzonym bracie Antoniego Sebastiana]).

nia ze stron została zapisana do samego dołu, być może więc były jeszcze jakieś kolejne karty, lecz nie zostały oprawione z poprzednimi i w konsekwencji przepadły¹⁴¹.

W ogólności płodny pisarstwo¹⁴² Antoni Sebastian Dembowski pozostawił z myślą o kolejnych generacjach między innymi autobiografię oraz trudną do określenia liczbę tomów prowadzonego z dużą skrupulatnością diariusza, spośród których dwa ostatnie można określić mianem diariusza biskupiego, gdyż obejmują okres przynależenia autora do grona episkopatu (wszedł do niego w wieku 55 lat). W łącznym ujęciu dzieła te miały stanowić dla potomności świadectwo o skądinąd wyróżniającej aktywności życiowej ich twórcy, wszakże do dyspozycji badaczy pozostaje aktualnie wyłącznie ten jeden, bowiem włączony niegdyś do zbiorów Biblioteki Ordynacji Krasińskich w Warszawie rękopis *Autobiografii* podzielił los owej księżnicy w czasach hitlerowskiej okupacji i spłonął w październiku 1944 roku, a o ewentualnym zachowaniu się kopii zarówno jego, jak i wcześniejszych tomów zapisek, sprzed wyniesienia Antoniego Sebastiana Dembowskiego na biskupstwo, nie wiadomo. Co się tyczy natomiast biskupich diariuszy, z których pierwszy traktował o okresie plockim, a drugi o okresie wrocławskim, dziś tylko dzięki temu drugiemu wiemy o istnieniu tamtego wcześniejszego, gdyż na samym początku prezentowanego rękopisu widnieje następującej treści adnotacja autora: „Roku 1752, circa translationem meam na biskupstwo kuiawskie, oddałem *successori meo* na biskupstwo plockie, Jmci xiędzu Szembekowi, wszelkie papiery, munimenta y informacye do biskupstwa plockiego należące, oraz y dyaryusz obszerny *totius regiminis mei*, tak jako teraz ten zaczynam w Imię Pańskie” (k. 1v).

Rzeczony następca na stolicy biskupiej w Płocku, któremu Antoni Sebastian Dembowski przekazał sporządzony zapewne tylko w pojedynczym egzemplarzu diariusz, to Józef Eustachy Szembek, ordynariusz z lat 1753–1758. Niestety, w plockim Archiwum Diecezjalnym takowego rękopisu dziś nie ma, przy czym długoletni dyrektor placówki ks. Tadeusz Żebrowski domyśla się, iż wraz z pozostałymi materiałami po biskupie J.E. Szembeku diariusz ów mógł znaleźć się po śmierci tego hierarchy w rękach jego krewnych i spadkobierców, w związku z czym należałoby go poszukiwać pośród archiwaliów po rodzie Szembeków. Można nie wątpić, że również tamten wcześniejszy rękopis A.S Dembowskiego zawierał wiele cennych świadectw do interesującej nas problematyki, obok – rzecz oczywista – zapisek informujących o innych płaszczyznach

¹⁴¹ Przeporządkowanie wpisów, odnoszących się do poszczególnych lat, przedstawia się następująco: rok 1752 (od 6 VI) – k. 2r–3r; rok 1753 – k. 3v–21r; rok 1754 – k. 21v–38v; rok 1755 – 39r–58v; rok 1756 – k. 59r–71r; rok 1757 – k. 71v–81v; rok 1758 – k. 82r–95r; rok 1759 – k. 95v–105r; rok 1760 – k. 105v–111v; rok 1761 (do końca lutego) – k. 112r–v (podana tu szczegółowsza specyfikacja warunkowana jest brakiem dokładnych opisów tego zabytku w literaturze przedmiotu).

¹⁴² Z nowszej daty wydawnictw zob. *Co to jest wolność? Zagadnienie badane przez Azjatę i przedstawione zainteresowanemu czytelnikowi w roku Pańskim 1739 przez Najdostojniejszego Antoniego Dembowskiego, biskupa plockiego*, wyd. M. Wyszomirska i A. Perłakowski, Kraków 2008; M. Wyszomirska, *Z prosaskiej i antystanisławowskiej publicystyki z lat 1734–1736 (wokół nieznannej twórczości Antoniego S. Dembowskiego)*, „Kwartalnik Historyczny” 118 (2011), nr 3, s. 431–451.

życia mieszkańców Rzeczypospolitej Obojga Narodów doby saskiej, jak to ma miejsce w przypadku obecnie prezentowanego zabytku¹⁴³.

* * *

● **9 VI 1737** • *Anno Domini 1737, die 9. Junii*, to iest w niedzielę święteczną, byłem *consecratus* na biskupstwo płockie. *Consecrator* moy był Jmć xiądz [Stanisław Józef] Hozyusz, biskup poznański; *conconsecratores* Jmć xiądz [Franciszek Antoni] Kobielski, biskup kamieniecki, y Jmć xiądz [Adam Franciszek] Rostkowski, biskup filadelfeński, suffragan łucki. *Anno Domini 1738, die 6. Maii, feci ingressum ad cathedralm Plocensem* [6 V 1738]¹⁴⁴. [k. 1v]

● **6 VI 1752** • *Anno 1752, die 6. Junii*, we Wschowie *transtulit* mię Król Jegomość *nominacione sua* z płockiego biskupstwa na kuiawskie, wakujące więcey roku *post fata* Jmci xiędza Alexandra Walentego Czapskiego, *praedecessora* mego, który w Gdańsku *die 4. Martii 1751* umarł *intestatus*¹⁴⁵. † **2 VIII 1752** • *Explevi professionem fidei in sacra nunciatura et solito more subscripsi*¹⁴⁶. [k. 2r]

● **23 II 1753** • Odebrałem od Jmci xiędza nuncyusza *subdelegationem Romanam ad conventum Coronoviensem Ordinis Cisterciensis*, żebym tam wyegzaminował, co są za *oppositiae monachorum contra assumendum ab abbate coadiutorem cum futura successione*, y ieżeli *destinatus coadiutor* xiądz [Antoni Jan] Chrzęstowski, synowiec opata¹⁴⁷, iest *capax nullumque ei obstet impedimentum?* [k. 4r]

¹⁴³ W diariuszu z lat 1752–1761 czytamy przykładowo o sejmie z roku 1754, zaczętym 30 IX, a zerwanym 31 X (k. 34v–36v), o niedoszłym do skutku sejmie w październiku 1756 roku (k. 69v), o zerwanym sejmie z roku 1758 (k. 92r), czy o *senatus consilium* w dniu 30 X 1758 roku (k. 93r). Jako członek episkopatu A.S. Dembowski wskazuje również na odbywające się okresowo spotkania biskupów dla omawiania spraw Kościoła w Rzeczypospolitej, określane mianem *colloquium episcopale* (np. w Grodnie dnia 20 X 1752 roku – k. 3 r, czy w Warszawie w grudniu 1758 roku – k. 95r).

¹⁴⁴ J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 62–63, 65–66; Dola (I), s. 285, nr 62; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 298; tenże, *Wypisy z XVIII- i XIX-wiecznej prasy periodycznej...*, s. 31. Zob. również Archiwum Diecezjalne w Płocku [dalej cyt.: ADP], sygn. AKapPł 17 – [Acta capituli Plocensis 1725–1739], s. 393 (*Actus electionis novi antistiti*), 402–413 (*Actus receptionis Illustrissimi, Excellentissimi, Reverendissimi Domini Antoni Sebastiani a Dębowa Góra Dębowski in episcopum* – 21 VII 1737).

¹⁴⁵ ADWł, sygn. AKap 23(237) – [Akta wrocławskiej kapituły katedralnej 1744–1756], k. 139v. Zob. również Szostkiewicz, s. 429; Dola (I), s. 300, nr 59; Nitecki, kol. 72; K.R. Prokop, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 127–128; Jakubowski/Solarczyk, s. 210. Nadto R. Frydrychowicz, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin und ihre Bau- und Kunstdenkmäler*, Düsseldorf [1905], s. 112–114, nr 36; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 75; T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego w XVIII wieku*, Lublin 2003, s. 55–56; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 298.

¹⁴⁶ Por. ADWł, sygn. AKap 23(237), k. 168v (elekcja biskupa A.S. Dembowskiego przez kapitułę katedralną w dniu 20 VII 1752), 180r–v (*installatio loci ordinarii* w dniu 1 II 1753, dopełniona *per procuratorem* za pośrednictwem kanonika Bonifacego Erazma Szembeka, o którym niżej w przyp. 152).

¹⁴⁷ Zob. niżej przyp. 155.

• **19 III 1753** • Będąc *invitatus* do Warszawy od Jmci xiędza Józefa Eustachego SZEMBEKA, biskupa płockiego, abym od niego przyjął *iuramentum in bullis* wyznaczony, *hac die*, w dzień św. Józefa, wykonał [on] przede mną tenże iurament, po którym wysłał zaraz do Płocka *emissarium ad capiendam possessionem*¹⁴⁸. [k. 4r–v]

• **16 IV 1753** • Odprawiłem solenny ingres *ad cathedram* tym sposobem. Naprzód zeszli się kanonicy *et clerus rochetati et superpellicati* do zamku [biskupiego] *cum cruce*. *Decanus cathedralis obtulit ad osculandum crucem episcopo genuflexo* w pokoju. Po tym zaraz wyszli *processionaliter praecedendo* biskupa do kościoła idącego pod baldachimem, który sześć [sic!] kleryków niosło, biskup zaś *pontificaliter* ubrany w kapie, infule, z pastorałem *benedicebat populum in transitu*. Przy drzwiach kościelnych był wystawiony *arcus triumphalis*; tam *in ingressu ad ecclesiam* był witany *ore decani cathedralis nomine totius capituli*, na co krótki komplement biskup *reposuit*. Prowadzony był po tym *ad genuflexorium coram Sanctissimo, cantante clero* «*Te Deum laudamus*». Ztamtąd [sic!] zaprowadzony przed wielki ołtarz, gdzie *praescriptas in* «*Caeremoniale*» *orationes* mówiono, po których była znowu *salutatio episcopi ore* Jmci xiędza [Stefana] Dunina [–Łabęckiego], archidiacona kuiawskiego. *Post haec* zdjął biskup kapę, a wziął mucet y biret, a tak *rochetatus* poszedł do kapitułarza, gdzie wszyscy zasiad[ł]szy, Jmć xiądz biskup *sermone compto* witał kapitułę, *explicando animum suum ad observantiam legum sacrarum et statutarum capituli, mutuam onych reapllicationem invocando, etc.* Odpowiadał Jmć xiądz [Franciszek] Kanigowski, suffragan kuiawski, *qua praepositus cathedralis*. *Post haec* podany biskupowi protokół *cum iuramento ab episcopis praestando*. Ten wprzód przeczytał sobie Jmć xiądz biskup, a znalazłszy *inter alia puncta hanc clausulam*, aby kanonicy *praeferibiles* byli do dzierżaw *bonorum mensae episcopalis*, excipował to mówiąc, że *in dispositionibus bonorum suorum* nie chce mieć *arctatam libertatem*, y dał tego racye, *etc.* Za czym *hoc praecauto explevit iuramentum* w kapitułarzu. *Post haec* zaprowadzony z kapitułarza *processionaliter* do ołtarza, gdzie ubrawszy się *pontificaliter* miał wotiwę *de Spiritu Sancto*; po «*Credo*» było kazanie, po kazaniu *promulgato indulgentiarum et benedictio pastoralis*. *Post haec continuavit* Mszy św. biskup, *qua finita, eodem ordine*, iak przyprowadzony, tak y odprowadzony biskup do zamku, gdzie wszystkich kanoników oraz y świeckich przytomnych gości zaprosił na obiad¹⁴⁹. [k. 5r–v]

• **29 IV 1753** • Odebrałem fatalną nowinę *de fatis praematuris* córki mey *in saeculo* zrodzonej, Pani Chambellanowej [Kunegundy Heleny] Ossolińskiej, która po szczęśli-

¹⁴⁸ J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 78; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 321 przyp. 108. Por. Dola (I), s. 285, nr 63; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 215–216; K.R. Prokop, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 141. Nadto ADPł, sygn. AKapPł 19 – [Acta capituli Plocensis 1749–1753], k. 117v–118v (*Decretum electionis novi antistiti* – 28 IX 1752), 126r–139r (*Actus receptionis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Josephi Szembek in episcopum Plocensem*); sygn. AKapPł 20 – [Acta capituli Plocensis 1753–1759], k. 1r–2r (*Felicissimus ingressus illustrissimi domini loci ordinarii* – 9 IX 1753), 7v–8r (*Iuramentum illustrissimi domini loci ordinarii*).

¹⁴⁹ Por. ADWł, sygn. AKap 23(237), k. 182r (*Primus ingressus illustrissimi et reverendissimi loci ordinarii*). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 80–81.

wym *die 18. huius [mensis]* rozwiązaniu synem, nagłym przypadkiem *specie apoplexylii* w kilka godzin *desiit vivere die 23. eiusdem* [23 IV 1753]. Boże zmiłuj się nad tą niewinną duszą, a nam strapionym spraw ulgę w żalu¹⁵⁰. † *Die 7. Maii* [7 V 1753], zaproszony od Ichmościów Państwa Dąbskich, woyewody brzesko-kuiawskiego, kasztelana brzesko-kuiawskiego, podczaszego koronnego y innych imienników na pogrzeb matki Jejmości woyewodziny brzesko-kuiawskiej, który był złożony [we Włocławku] u OO. Reformatów, celebrowałem *solenniter* y kondukt odprawiłem¹⁵¹. [k. 6v]

• 21 VI 1753 • *Fatis cessit* w Warszawie śp. Jmć xiądz Bonifacy [Erazm] SZEMBEK na apoplexyą¹⁵². [k. 8v]

• 18 X 1753 • Na requizycyę Jmci xiędza [Fabiana Franciszka] PŁASKOWSKIEGO, suffragana chełmińskiego, posłałem mu *facultas utendi pontificalibus per dioecesim Pomeraniae*¹⁵³. [k. 27r]

• 17 II 1754 • *Contuli sacramentum confirmationis et primam tonsuram* w kaplicy smarzewskiej Jmci xiędzu [sic!] Adamowi PRZEREMBSKIEMU, *annorum 19, in Seminario Cracoviense studenti. Die 18. Februarii* [18 II 1754] tegoż *institui ad canonicatum cathedralalem Vladislaviensem post decessum* Jmci xiędza Bonifacego Szembeka¹⁵⁴. [k. 23v]

• marzec 1754 • Jmć xiądz [Stefan Mikołaj] CHRZĄSTOWSKI, opat koronowski, otrzymałszy *bullam coadiutoriae eiusdem Ordinis* na synowca swego, według teyże bulli *requirebat* ode mnie *verificationem narratorum*; więc nie mając przy sobie *actuarium*, odesłałem *emissarium cum hac bulla* do Jmci xiędza surrogata [Floriana] Lachowicza¹⁵⁵. [k. 24r]

¹⁵⁰ J.w., s. 43–44. Zob. również W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 144.

¹⁵¹ Por. J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny...*, s. 86–87; UDR, t. 6, z. 2, s. 64, nr 363–364.

¹⁵² Mowa o kanoniku katedralnym gnieźnieńskim i włocławskim, niegdyś delegowanym przez A.S. Dembowskiego do kanonicznego objęcia w jego imieniu rządów w diecezji włocławskiej (zob. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy...*, t. 4, s. 68–69; J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny...*, s. 236; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 75–76, 79, 108). Także S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, Włocławek 1914 (rękopis w ADWł, bez sygnatury), s. 938–940; W. Dworzaczek, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 158.

¹⁵³ Zob. również analogicznego charakteru informację pod grudniem 1757 roku: „*Facultates* dla Jmci xiędza suffragana chełmińskiego *exercendi pontificalia in diœcesi Pomeraniae*” (k. 81v). Nadto T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego...*, s. 169.

¹⁵⁴ Zob. także zapiski pod datami 22 III 1754 (k. 26r) oraz 18 IV tr. (k. 27r). O samym Adamie Tomaszu Przerembskim (urodzony w roku 1735), późniejszym komendatoryjnym opacie jędrzejowskim, między innymi W. Bukowski, *Katalog opatów jędrzejowskich. Próba ustalenia chronologii*, [w:] *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, pod red. D. Olszewskiego, Kielce 1990, s. 201; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników krakowskiej kapituły katedralnej*, s. 178–179. Nadto Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział na Wawelu, Archiwum Siedliszowickie Załuskich, sygn. ASZ 22 – [Papiery osobiste i rodzinne Adama Tomasz Przerembskiego]; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, s. 766–769; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 110, 118–119.

¹⁵⁵ *Series abbatum coenobii Byszoviensis seu Coronoviensis Ordinis Cisterciensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888 [reprint: Warszawa 1961], s. 817; *Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV–XX wieku*, Kórnik 1995–2004

- **luty 1755** • Jmć xiądz [Andrzej Ignacy] BAYER, audytor moy¹⁵⁶, nie miał pozwolenia mieszkania w zamku [biskupim we Włocławku], tylko do Postu, a dotychczas siedzi, y lokay iego mało zamku nie spalił, zapuściwszy ogień w słomę, który ledwie ugaszono. [k. 40v]
- **czerwiec 1755** • Jmć xiądz [Franciszek Józef] Wybicki, surrogat gdański¹⁵⁷, doniósł mi, że *vigore commissionis* ode mnie *emanatae* ziachał do klasztoru żukowskiego *pro die 14. Maii* na elekcyą przeoryszy; gdzie *in scrutinio votorum* panna Joanna Trembecka miała votów 21, a panna Ewa Czapska miała 13. A tak panna Trembecka *superans octo votis* ogłoszona przeoryszą, której *post emissum solitum iuramentum iuxta statuta monasterii* wszystkie siostry zaraz *obedientiam praestiterunt* w wszelkiej spokojności y wszystkie są z niey kontente¹⁵⁸. † Jmć Pan [Piotr Jerzy] PRZEBENDOWSKI, woyewoda malborski, *die 29. Maii, hora 10. matutina, desiit vivere* [29 V 1755]¹⁵⁹. *Sit anima eius in benedictione*. [k. 46v]
- **czerwiec 1755** • Jmci xiędzu [Jackowi Józefowi] RYBIŃSKIEMU, opatowi oliwskiemu, dałem *facultatem*, aby mógł *celebrare in pontificalibus* na pogrzebie śp. Jmci pana woyewody malborskiego [Piotra Jerzego Przebendowskiego] w Wejherowie u OO. Reformatów¹⁶⁰. [k. 47r]
- **19 XI 1755** • Jmć xiądz kanonik Wybicki, surrogat gdański, dał mi znać, że xiądz przeor brigitkański w Gdańsku, Petrus Gutt, *fatis cessit*, abym nazначzył *commissionem* na obieranie innego¹⁶¹. Także xieni brygidek gdańskich, Elisabeth von Hülßen, starusz-

(edycja elektroniczna): Metrykalnia > Katolickie > Część 1: nr 1455 oraz 1626; Część 6: nr 38548 i 38726 oraz 40310 i 40506 (piastujący swą godność od roku 1741 opat koronowski Stefan Mikołaj Chrzastowski zmarł w wieku 84 lat w 1754 roku, natomiast jego bratanek i następca Antoni Jan Chrzastowski zmarł w wieku 74 lat w roku 1794). Nadto J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 91, 146–147; *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 2 – *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, pod red. A.M. Wyrwy, J. Strzelczyka i K. Kaczmarka, Poznań 1999, s. 47–50, 56, 59–60.

¹⁵⁶ S. Chodyński, *Katalog kanoników i prałatów włocławskich*, s. 25–26. Zob. także niżej przyp. 170.

¹⁵⁷ J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 96, 154; T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego...*, s. 232. Zob. również S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, s. 1020–1024.

¹⁵⁸ M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1 – *Polska Zachodnia i Północna*, Warszawa 2004, s. 360 (*nota bene* Ewa Czapska zmarła w niespełna pół roku później, 19 XI 1755). Do prozopografii konwentu norbertanek w Żukowie zob. także W. Szoldrski, *Miscellanea żukowskie*, „Nasza Przeszłość” 6 (1957), s. 327–377.

¹⁵⁹ UDR, t. 5, z. 2, s. 111, nr 644 („† 29 V 1755”). Także S. Achremczyk, J. Dygdała, *Przebendowski Piotr Jerzy (ok. 1674–1755), wojewoda malborski*, [w:] PSB, t. 28, s. 664–667 (zwł. s. 666: „zmarł rano 29 V 1755; pogrzeb odbył się w połowie czerwca w Wejherowie”).

¹⁶⁰ Zob. Z. Iwicki, *Konwent oliwski (1186–1831). Leksykon biograficzny i nie tylko*, Gdańsk – Pelplin 2010, s. 146–150. Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 147.

¹⁶¹ Pod datą 21 II 1758 widnieje informacja o wyborze nowego przeora brygitańskiego w Gdańsku w osobie Pawła Wilhelma (k. 84v), który zatwierdzenie ze strony biskupa A.S. Dembowskiego uzyskał 4 III tr. (k. 86r).

ka, chcąc złożyć z siebie to przełożństwo, prosiła, abym *pro eodem tempore* złożył elekcyą innej xieni¹⁶². [k. 56v]

• **29 V 1756** • Posłałem na ręce Jmci xiędza Wybickiego, surrogata gdańskiego, *confirmationem electionis novae abbatissae Mariae Elisabethae* Eichhorstin Panien Brygidek gdańskich, która to *electio expedita die 20. Maii*, ponieważ stara xieni *ab Hülzen demisit se* z tego urzędu¹⁶³. [k. 66r]

• **2 VI 1756** • Na żądanie klasztoru Panien Brygidek gdańskich posłałem *facultatem consecrandi neo-electam abbatissam per quemcunque episcopum Gedanum advenientem*. [k. 66v]

• **17 XI 1757** • Dzień fatalny, w którym Nayiaśniejsza Królowa Pani [Maria Józefa] [...] *obiit* w Dreźnie [...] ¹⁶⁴. Tegoż dnia w Czarnokoziencach [= *Czarnokozińcach*] *obiit* na apoplexyą św. Jmć xiądz Mikołaj DEMBOWSKI, biskup kamieniecki, już *praeconizatus* na arcybiskupstwo lwowskie, brat moy kochany y nieodżałowany od wszystkich pasterz, który *multa bona opera fecit* w diecezyi kamienieckiej *in spiritualibus et temporalibus*¹⁶⁵. [k. 80r]

• **23 XII 1757** • Jmć xiądz dziekan kuiawski doniósł mi, że starey xieni bydgoskiej czas *expirat* trzyletni na św. Agnieszkę i przypomniał elekcyę nowę¹⁶⁶. [k. 81r]

• **29 I 1758** • Odebrałem z poczty *fatalem nuntium*, że *die 23. currentis*, w dzień Zaślubienia NMP [**23 I 1758**], zabrał nam Pan Bóg do Siebie ukochaną matkę, *plusquam nonagenariam*, y tak potworną żalobę włożył na serce moje. Któż się sprzeciwi woli Jego? *Sit Nomen Eius benedictum*. Miłosierdzia tylko Swego niech nam nie ubliża. [k. 83v]

• **6 V 1758** • Król Jegomość dał mi coadiutora na biskupstwo kuiawskie *proprio motu* Jmci xiędza Antoniego [Kazimierza] OSTROWSKIEGO, biskupa inflantskiego, mimo innych concurrentów, którzy o *beneplacitum* Króla Jegomości sollicitowali¹⁶⁷. † **18 V 1758** • Na

¹⁶² M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 260 („Marianna Elżbieta Hilzenówna, [...] ksieni od 1730 do 1756 r.; zrzekła się urzędu; zmarła 23 V 1768”). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 147.

¹⁶³ M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 259 („Maria Anna Elżbieta Eichorst, ur. ok. 1706 r., [...] ksieni od maja 1756 r.”).

¹⁶⁴ *Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, t. 1, cz. 1 – *Die fränkischen Könige und die Könige und Kaiser, Stammeshertze, Kurfürsten, Markgrafen und Herzoge des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation*, oprac. D. Schwenicke, Frankfurt am Main 2005², tabl. 46 i 168.

¹⁶⁵ Szostkiewicz, s. 434 („umiera na apopleksję 9 IX 1757 przed otrzymaniem bulli prekonizacyjnej [na arcybiskupstwo lwowskie]”); Dola (I), s. 268, nr 44; Nitecki, kol. 73. Także K.R. Prokop, *Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności...*, s. 305–306

¹⁶⁶ Zob. nieodległą chronologicznie zapiskę z 10 II 1758 o elekcji w dniu 30 I tr. nowej ksieni bydgoskiej, którą została Zuzanna Orłowska (k. 84r). Por. M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 148 („Zuzanna Teresa Orłowska, [...] ksieni przez dwie nieciągłe kadencje, ale dat brak; w każdym razie na tym urzędzie w 1753 r.; [...] zmarła w 1783 r.”). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 148–149.

¹⁶⁷ Zob. H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Ostrowski Antoni Kazimierz herbu Grzymała (1713–1784), biskup inflancki, potem wrocławski, arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski*, [w:] PSB, t. 24, s. 540–546 (zwł. s. 541). Także J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 104–108; Dola (I), s. 300,

kanonię kuiawską, wakującą *in mense episcopali post fata* Jmci xiędza [Józefa Antoniego] Iwańskiego, *institui* brata mego najmłodszego Jmć xiędza Jana Dembowskiego, kustosza plockiego, dziekana pułtowskiego [to jest pułtuskiego]¹⁶⁸. [k. 88r]

• **wrzesień 1758** • Przyszła wiadomość, że Jmć xiędz [Wojciech Stanisław] LESKI, śp. biskup chełmiński, *fatis cessit* w Stargardzie na apoplexyą *die 19. currentis*¹⁶⁹. [k. 91v]

• **październik 1758** • W tym miesiącu Jmć xiędz [Andrzej Ignacy] BAYER, officyał moy, wziął nominacyą królewską na biskupstwo chełmińskie *post fata* Jmci xiędza biskupa Leskiego¹⁷⁰. Wyszła na instancyą xięcia Jmci prymasa [Władysława Aleksandra Łubieńskiego], który mi za tą okazyą wielkie krzywdy uczynił, gdy y wakanse po nim w diecezyi mojej *exportavit*, jako to kanonię kuiawską na siostrzeńca swego Jmci xiędza [Bazylego] Złockiego, a probostwo kruszwickie na Jmci xiędza [Jana Michała] Awedyka, który mi się na nie w diecezyi nie przyda, a ja nie mam [go] czym *emeriter gratificare*¹⁷¹. [k. 92v]

• **9 XI 1758** • Po zejściu xieni Panien Brygidek gdańskich *Elisabethae* Eichhorstin, która w dzień św. Michała *fatis cessit* [29 IX 1758], posłałem na ręce Jmci xiędza surrogata Wybickiego *instrumentum* na nową elekcyę inney xieni¹⁷². [k. 93v]

• **16 XII 1758** • Z rana, około dziesiątej, xiążę biskup krakowski śp. Andrzej Stanisław Kostka ZALUSKI, po długiey chorobie *desiit vivere*. Był naprzód koadiutorem, potem biskupem plockim. Zostawszy pieczętazem koronnym, *dimisit incompatible* plockie biskupstwo, a poszedł na łuckie; wziął znowu chełmińskie, a na ostatek krakowskie, którym rządził lat 12 [...]. A że młodo został koadiutorem plockim, bo mu trzeba było dispensy więcey roku, więc doszedł *vocatione*, że był *decanus collegii episcopalis*¹⁷³. Nazajutrz, w niedzielę w nocy, przyszła wiadomość *de fatis*, [zaś] w poniedziałek raniutko oddane biskupstwo krakowskie Jmci xiędzu [Kajetanowi Ignacemu] Sołtykowi, biskupowi kiowskiemu, a kiowskie po nim Jmci xiędzu referendarzowi koronnemu

---

nr 60; Nitecki, kol. 325–326; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 313 przyp. 80; tenże, «*Diario Ordinario*» oraz «*Notizie*»..., s. 137.

¹⁶⁸ S. Chodyński, *Katalog pralatów i kanoników wrocławskich*, s. 191–194, 351–352; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 75–76, 96, 108.

¹⁶⁹ Szostkiewicz, s. 498 („zmarł 19 IX 1758”); Dola (I), s. 260, nr 49; Nitecki, kol. 244. Nadto R. Frydrychowicz, *Geschichte der Cistercienserabtei Pelplin...*, s. 114–115, nr 37 (także s. 130, nr 58); K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 307.

¹⁷⁰ Zob. J. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, t. 1, cz. 2, s. 23–27; S. Chodyński, *Katalog pralatów i kanoników wrocławskich*, s. 25–26; Dola (I), s. 260, nr 49; Nitecki, kol. 15; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 295 przyp. 13.

¹⁷¹ S. Chodyński, *Katalog pralatów i kanoników wrocławskich*, s. 1085–1087; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 94, 110, 181; T. Nowicki, *Słownik biograficzny rządców parafii archidiaconatu pomorskiego...*, s. 238.

¹⁷² M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 259 („zmarła 29 IX 1758 r.”).

¹⁷³ Szostkiewicz, s. 593; Dola (I), s. 273, nr 63; Nitecki, kol. 506; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 327. Także B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 531; K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 199–200.

[Józefowi Andrzejowi] Załuskiemu, referendaryja Jmci xiędzu [Gabrielowi Janowi] Podoskiemu, pisarzowi duchownemu, pisarstwo Jmci xiędzu [Michałowi] Lipskiemu, opatowi [lubińskiemu]. Wszystko to wprzód się stało, nim *fata* rozgłoszone¹⁷⁴. [k. 95r]

• **16 II 1759** • Posłałem na ręce Jmci xiędza Wybickiego *approbationem electionis* nowej xieni brygidek gdańskich *Venerabilis Ursulae Zakrzewska, post fata Venerabilis Mariae Elisabeth Eychorstin*¹⁷⁵. [k. 96v]

• **2 III 1759** • Xiążę prymas Adam Ignacy KOMOROWSKI *ultimum vitae clausit diem* w Skierniewicach o 5. godzinie wieczór, *anno aetatis* 60. Prymasem został *anno* 1749, *die* 22. *Septembris. Cuius anima sit in benedictionibus*¹⁷⁶. [k. 97r]

• **1 IV 1759** • Znowu nam *in collegio episcoporum decessit hac die* w Pułtowsku [to jest Pułtusku] śp. Jmć xiądz Józef Eustachy SZEMBEK, biskup płocki, *successor* moy na toż biskupstwo, *cuius anima sit in benedictione*¹⁷⁷. [k. 97v]

• **2 VI 1759** • Przybyłem do Włocławka, gdzie zastał[em] pewnośc *de fatis piae memoriae* Jmci xiędza suffragana [Franciszka] KANIGOWSKIEGO, który *die* 27. *Maii* [**27 V 1759**] *translatus [est] ad aeternitatem. Sit anima eius in benedictionibus*¹⁷⁸. † **4 VI 1759** • *Post*

¹⁷⁴ UDR, t. 10, s. 98, nr 555 („awans [Gabriela Jana Podoskiego] 29 X 1759 na referendarza duchownego”) i 556 („nominacja [Michała Lipskiego] 9 XII 1759”) oraz s. 140, nr 883 („awans [Józefa Andrzeja Załuskiego] 24 IX 1759 na biskupa kijowskiego”) i 884 („nominacja [G.J. Podoskiego] 29 X 1759 po awansie J.A. Załuskiego”). Także: Dola (I), s. 271, nr 36–37 oraz s. 273, nr 64; Nitecki, kol. 354, 410–411, 506; B.S. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, s. 532; K.R. P r o k o p, *Poczet biskupów krakowskich*, s. 202–203; t e n ż e, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 259; t e n ż e, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego...*, s. 125–127, 134–135; M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 295–296. Zob. nadto L. Ł ę t o w s k i, *Wspomnienia pamiętnikarskie*, wyd. H. Barycz, Wrocław 1956, s. 68–70 (rozdz. *Jak Kajetan Sołtyk zdobył biskupstwo krakowskie*).

¹⁷⁵ Zob. także zapiskę pod datą 24 III 1759: „Posłałem na ręce Jmci xiędza Wybickiego, surrogata gdańskiego, *facultatem* dla *novo* obraney xieni brygidek gdańskich, aby mogła *benedici a quocumque episcopo*, którego będzie mogła sobie uprosić” (k. 97v). Odnośnie do Urszuli Zakrzewskiej: M. B o r k o w s k a, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 1, s. 260 („ksieni od stycznia 1758 r.; zmarła 10 XII 1767”).

¹⁷⁶ Szostkiewicz, s. 486; Dola (I), s. 264, nr 62; Nitecki, kol. 209–210; K.R. P r o k o p, *Arcybiskupi gnieźnieńscy w tysiącleciu*, s. 254; Jakubowski/Solarczyk, s. 71; M. K o s m a n, *Poczet arcybiskupów gnieźnieńskich...*, s. 289. Także K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 304. Zob. nadto wyżej przyp. 90–91.

¹⁷⁷ Szostkiewicz, s. 564; Dola (I), s. 285, nr 63; Nitecki, kol. 429; Jakubowski/Solarczyk, s. 57. Także W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. [2], tabl. 158; K.R. P r o k o p, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 321; P. M a z u r, *Poczet biskupów chełmskich obrządku łacińskiego*, s. 56–57; G. F i g i e l, *Szembek Józef Piotr Eustachy herbu własnego (ok. 1696–1758), biskup chełmski, biskup płocki*, [w:] PSB, t. 48, s. 79. Por. ADPł, sygn. AKapPł 20, k. 187v–188r (*Nuntius mortis illustrissimi loci ordinarii* – 1 IV 1759); *Teki Dworzaczka: Metrykalnia > Katolickie > Część 6*: nr 43200.

¹⁷⁸ S. C h o d y ń s k i, *Katalog kanoników i prałatów włocławskich*, s. 360; t e n ż e, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 72–74, nr 32; Szostkiewicz, s. 482; Nitecki, kol. 193. Por. także wcześniejszą o przeszło rok zapiskę A.S. Dembowskiego pod datą 31 III 1758: „Jmć xiądz suffragan kuiawski przy lepszym znajduje się zdrowiu” (k. 87v); z kolei na k. 100v mowa o testamencie biskupa F. Kanigowskiego.

decessum Jmci xiędza suffragana Kanigowskiego, który *annis et infirmitate gravatus* od kilku lat nie mógł *sufficere funtionibus suffraganealibus*, y gdym ia sam nie mógł, osobliwie będąc zatrudniony publicznymi interess[ami], trzeba było *recurrere* do innych diecezji, czy to po *olea sacra*, czy na święcenie *cleri*, abym *necessitatibus dioecesanis* mógł tym prędzey *providere*, *contuli hanc dignitatem nominatione mea* Jmci xiędzu Janowi DEMBOWSKIEMU, kustoszowi plockiemu, kanonikowi kuiawskiemu, dziekanowi pułtowskiemu [to jest pułtuskiemu], bratu memu najmłodszemu, do czego *non caro et sanguinis*, ale *perspecta pietas et capacitas* była mi powodem¹⁷⁹. [k. 99v–100r]

• **2 II 1760** • Consekrowałem Jmć xiędza Jana DEMBOWSKIEGO, *episcopum in partibus Lambaesianum*, na suffraganię kuiawską, w kościele OO. Franciszkanów *apud S. Anam Smarzewiensem*. *Conconsecratores* byli Jmć xiądz Antoni [Kazimierz] Ostrowski, biskup inflantski, *coadiutor* mój, y Jmć xiądz Marcin Załuski, suffragan plocki¹⁸⁰. [k. 106v]

• **listopad 1760** • Jmć xiądz [Józef Norbert] ŁUCZYCKI, proboszcz infułat *Strzelnensis*, pisał do mnie, prosząc o naznaczenie *commisarzów ad assumendum sibi coadiutorem*. *Distuli* to iego *desiderium ex rationibus*, że mniszki conventu tamecznego *Praemonstratisensis* nie życzą sobie tego, na którego on *inclinabat*¹⁸¹. [k. 111v]

INFORMATION ABOUT THE POLISH-LITHUANIAN CHURCH HIERARCHY.
EXCERPTS FROM THE DIARIES OF KAROL STANISŁAW RADZIWIŁŁ,
MICHAŁ KAZIMIERZ RADZIWIŁŁ, JÓZEF JULIAN SAPIEHA
AND ANTONI SEBASTIAN DEMBOWSKI

SUMMARY

The prosopography of the Church élites of the Polish-Lithuanian Commonwealth still remains hardly explored, in spite of the importance of this subject. The members of the hierarchy of the Catholic Church (and, to a lesser extent, of the Orthodox one) not only shaped the religious life of the old Polish society, but also strongly influenced its politics, culture, and economics. Therefore, they were among the most prominent figures of that age. Nevertheless, the lives and

¹⁷⁹ S. Chodyński, *Biskupi sufragani wrocławscy*, s. 75, nr 33; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, wg indeksu (zwł. s. 104).

¹⁸⁰ S. Chodyński, *Katalog kanoników i pralatów wrocławskich*, s. 191; tenże, *Biskupi sufragani wrocławscy*, s. 75; J. Koceniak, *Antoni Sebastian Dembowski...*, s. 184; K.R. Prokop, *Wiadomości do biografii biskupów oraz opatów i księń...*, s. 299 przyp. 26. Nadto *Polonica w katalogu obsady biskupstw tytularnych...*, s. 142–143.

¹⁸¹ S. Chodyński, *Katalog kanoników i pralatów wrocławskich*, s. 559–561 (także s. 380, gdzie przy Dominiku Józefie Kielczewskim, późniejszym biskupie sufraganie chełmskim, czytamy, iż „wszedł do kapituły [katedralnej we Wrocławku] po Józefie Łuczyckim, który zostawszy prepozytem infułatem premonstrateńskim w Strzelnie, kanonię wrocławską zrezygnował [i] Kielczewski, wtedy prepozyt wolborski, [był dnia] 23 II 1737 instytuowany przez biskupa Krzysztofa Antoniego Szembeka, [a] instalowany 28 t.m.”).

deeds of only a few of these people have yet been covered in monographs. Likewise, relatively few sources for their biographies have been published in print. Many of these sources have not been discovered so far, and their factual contents remain unknown to the authors of subsequent publications in this field.

This edition, despite being but a contribution, enriches the present state of knowledge with valuable information concerning the biographies of the representatives of the Catholic Church hierarchy (above all of the Roman rite and, to a lesser extent, of the Uniate one) in the territories of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the last decade of the seventeenth century and of the first six decades of the eighteenth. These materials are excerpts from the diaries of Karol Stanisław Radziwiłł (1669–1719), his son Michał Kazimierz Radziwiłł (1702–1762), Józef Julian Sapięha (1708–1754), and Antoni Sebastian Dembowski (1682–1763), the last two of which were bishops themselves. It is because of the social position of the authors of these diaries in the socio-political, religious and cultural life of the Polish-Lithuanian Commonwealth that the written testimonies which they left to posterity deserve to be carefully studied by specialists in that period and covered in a complete critical edition. The present publication, instead, is no more than a thematically oriented selection of excerpts from these diaries, edited with a scholarly commentary whose aim is to give the reader an overview of the present state of knowledge. It also should be added that most of the testimonies included in this publication were originally written in Polish, whereas only some of them, in Latin.

SŁOWA KLUCZOWE:

diariusze staropolskie (XVIII w.); katolicka hierarchia kościelna w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (prozopografia)

KEYWORDS:

Old-Polish diaries (18th cent.); Catholic ecclesiastical hierarchy in Polish-Lithuanian Commonwealth (prosopography)